

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

Анна ЧЕЧЕЛЬ

(підпис)

(ПІБ завідувача кафедри)

30 травня 2024 р.

**«ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ФОРМИ
САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Муніципальний менеджмент»

Побережець Павла Миколайовича

Науковий керівник:

Верительник Світлана Мельсиківна,
доктор філософії з публічного управління
та адміністрування, доцент кафедри
публічного управління та адміністрування

Рецензент:

Голомб Вікторія Володимирівна, к.е.н.,
доцент, доцент кафедри інформаційної
економіки, підприємництва та фінансів
Інженерного навчально-наукового
інституту ім. Ю.М.Потебні Запорізького
національного університету

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК

«22» червня 2024 р.

Київ – 2024

**МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

Рівень вищої освіти _____ перший (бакалаврський) _____
Шифр та назва спеціальності _____ 073 Менеджмент _____
Освітньо-професійна програма _____ Муніципальний менеджмент _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

(підпис)

Завідувач кафедри
д.е.н., професор
Анна ЧЕЧЕЛЬ
(ППІ завідувача кафедри)
«30» травня 2024 р.

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

ПОБЕРЕЖЕЦЬ ПАВЛО МИКОЛАЙОВИЧ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи **Організація громадського об'єднання як форми самоорганізації населення**

керівник роботи Верительник Світлана Мельсиківна, доктор філософії з публічного управління та адміністрування, доцент кафедри публічного управління та адміністрування

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від 16.02.2024 №30

2. Строк подання студентом роботи 13.05.2024

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет)

Мета роботи – вивчення теоретичних і практичних проблем функціонування інституту самоорганізації населення в Україні, як форми локальної демократії. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають на рівні територіальної громади в процесі децентралізації влади й самоорганізації населення.

Предметом дослідження є інститут самоорганізації населення, як форма локальної демократії в Україні.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження інституту самоорганізації населення

Розділ 2. Інститут самоорганізації населення в територіальних громадах в процесі демократизації

Розділ 3. Шляхи удосконалення діяльності інституту самоорганізації населення в Україні

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Верительник С.М, д.філ. з ПУтаА, доцент	15.03.2024	29.03.2024
2	Верительник С.М, д.філ. з ПУтаА, доцент	30.03.2024	14.04.2024
3	Верительник С.М, д.філ. з ПУтаА, доцент	15.04.2024	30.04.2024

6. Дата видачі завдання «15» березня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Написання Вступу та 1 розділу кваліфікаційної роботи	15.03 - 29.03.2024	
2.	Написання 2 розділу кваліфікаційної роботи	30.03 - 14.04.2024	
3.	Написання 3 розділу кваліфікаційної роботи	15.04 - 30.04.2024	
4.	Написання Висновків та оформлення списку літератури, додатків	01.05 - 10.05.2024	
5.	Подання завершеної кваліфікаційної роботи на кафедру	13.05.2024	

Здобувач

Павло ПОБЕРЕЖЕЦЬ

(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Науковий керівник роботи

(підпис)

Світлана ВЕРИТЕЛЬНИК

(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛИК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЯК ФОРМИ ЛОКАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ	10
1.1. Наукові уявлення щодо інституту самоорганізації населення в Україні.....	10
1.2. Нормативно-правова основа діяльності органів самоорганізації населення в Україні.....	15
1.3. Європейський досвід самоорганізація населення.....	24
Висновки до Розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУТ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ	32
2.1. Самоорганізації населення в територіальних громадах - форма локальної демократії.....	32
2.2. Сучасні підходи до ролі органів самоорганізації населення в процесах демократизації.....	42
Висновки до Розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ	50
3.1. Напрями вдосконалення організаційно-правових засад функціонування ОСН в Україні.....	50
3.2. Перспективи розвитку інституту територіальної самоорганізації населення в Україні.....	56
Висновки до Розділу 3	61
ВИСНОВКИ	62
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ПЕРЕЛИК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЄС – Європейське співтовариство
  - ЄХМС – Європейська хартія місцевого самоврядування ЖКГ – житлово-комунальне господарство
  - Закон «Про МС» - Закон «Про місцеве самоврядування»
  - Закон «Про ОСН» - Закон «про органи самоорганізації населення»
- ЗСУ – Збройні сили України
- МС – місцеве самоврядування
  - ОМС – органи місцевого самоврядування
  - ОСН – органи самоорганізації населення
  - ПОМС - посадові особи місцевого самоврядування ССМРР – сільські, селищні, міські, районні ради
  - ТГ – територіальна громада
  - ТСН – органи територіальної самоорганізації населення

ВСТУП

Актуальність теми. Реформа децентралізації державного управління й побудова місцевого самоврядування в Україні передбачає не лише передачу значних владних повноважень органам місцевого самоврядування (далі ОМС) територіальних громад (далі ТГ), але й активізацію місцевого населення в розв'язанні місцевих проблем, зокрема через органи самоорганізації населення (далі - ОСН), що створюються за місцем проживання громадян.

Окрім того, євроінтеграція і розбудова демократичного суспільства посилення ролі громадськості у регулюванні суспільного життя та покращення соціально-економічних умов на рівні ТГ передбачає переосмислення ролі ОСН у цьому процесі. По-перше тому, що ОСН можуть стати інструментом згуртування українського суспільства навколо фундаментальних демократичних цінностей. По-друге ОСН грають важливу роль у залученні членів місцевого співтовариства до співпраці з органами влади щодо питань соціально-економічного і культурного розвитку території громади. По-третє, ОСН через участь громадян у формуванні місцевої політики є основою розвитку локальної демократії та громадянського суспільства. По-четверте, ОСН підвищують ефективність ОМС беручи на себе оперативне вирішення багатьох проблем за місцем проживання, що дозволяє фінансувати їх із місцевого бюджету. По-п'яте ОСН стають механізмом захисту інтересів мешканців мікрорайонів, вулиць та будинків в органах влади.

Розвиток ОСН, як форми локальної демократії, вкрай актуально для розвитку України як демократичної, правової держави, в умовах децентралізації влади й розвитку ТГ. Однак вивчення проблеми демонструє, певні прогалини в законодавстві про ОСН.

Проблемами, пов'язаними із розвитком МС і ОСН займалися такі провідні вітчизняні та закордонні вчені: В. Березинський, Д.Бернс, Л. Бойко-

Бойчук, О. Бойко, В. Бондаренко, С. Була, О. Бурін, С. Вишневський, О. Євтушенко, В. Ємельянов, В. Зимогляд, В. Ковальова, Д. Кольцова, В. Кравченко, В. Куйбіда, М. Лендсьел, А. Лукашенко, Ю. Мальчин, Н. Мішина, М. Мягченко, С. Олійник, М. Орзіх, О. Орловський, О. Остапенко, В. Погорілка, О. Пріешкіна, О. Роговенко, Н. Руда, Т. Самойленко, Л. Стадніченко, К. Стоун, А. Чиркін, О. Шурко та ін.

Отже підвищення ролі ОСН у вирішенні соціально-економічних проблем розвитку територій та підвищення ефективності їх роботи дозволяє розкрити реальні потенційні можливості інституту ОСН, як форми локальної демократії, що створює можливість залучити активну частину населення ТГ, брати участь у реалізації місцевих проблем.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є вивчення теоретичних і практичних проблем функціонування інституту самоорганізації населення в Україні, як форми локальної демократії.

В рамках зазначеної мети, необхідним є вирішення таких задач:

- охарактеризувати сучасний стан досліджень інституту самоорганізації населення в Україні;
- висвітлити нормативно-правову основу діяльності органів самоорганізації населення в Україні;
- розглянути Європейський досвід самоорганізація населення;
- дослідити самоорганізацію населення в територіальних громадах, як форму локальної демократії;
- проаналізувати особливості становлення інституту самоорганізації населення в структурі територіальної громади м. Києва;
- виявити та систематизувати сучасні підходи до ролі органів самоорганізації населення в процесах демократизації;
- визначити напрями вдосконалення законодавства щодо утворення та діяльності органів самоорганізації населення в Україні

– обґрунтувати перспективні напрями розвитку інституту територіальної самоорганізації населення в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають на рівні територіальної громади в процесі децентралізації влади й самоорганізації населення.

Предметом дослідження є інститут самоорганізації населення, як форма локальної демократії в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного дослідження ОСН, як форми локальної демократії в аспектах, що недостатньо вивчені сучасною наукою. У роботі розглянуто теоретичні та практичні проблеми, пов'язані з існуванням ОСН, як права місцевого населення на вирішення питань місцевого значення:

– доведено доцільність вдосконалення інституту ОСН, як форми локальної демократії, яка здійснюється членами ТГ для захисту його прав і свобод на локальному рівні (рівні територіальної громади);

– визначено «інститут самоорганізації населення», як сукупність правових норм самоорганізації членів ТГ у вирішенні проблем соціального, економічного та культурного життя громадян на мікрорівні, як форму локальної демократії, в основі якої, лежить ідея прав людини і громадянина;

– обґрунтовано, що локальна демократія, як форма безпосереднього народовладдя є інститутом сучасного громадянського суспільства та правової держави, тому що створює можливість залучити активну частину населення (членів ТГ), брати участь у реалізації місцевих проблем (інтересів) та забезпечення комплексного розвитку територій громад.

Практична значимість полягає у використанні результатів дослідження при вивченні діяльності ОСН в Україні; у навчальному процесі «Інституту публічного управління та адміністрування» при підготовці лекційного матеріалу з дисципліни «Міське самоврядування».

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувалися загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, індукція, дедукція, та спеціальні методи дослідження: історичний, системний, порівняльно-правовий, структурно-функціональний, метод статистичного аналізу, прогностичний та інші. Основними методами дослідження є системний, за допомогою якого досліджено інститут самоорганізації громадян за місцем проживання, структурно-логічний та аналітичний для того, щоб з'ясувати поняття, ознаки та сутність ОСН у системі МС в Україні.

Структура магістерської роботи зумовлена її метою та завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 64 сторінки. Список використаних джерел нараховує – 93 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Наукові уявлення щодо інституту самоорганізації населення в Україні

Аналіз наукових досліджень присвячених ОСН свідчить про те, що питання самоорганізації населення набувають актуальності в умовах демократизації й децентралізації влади й розбудови спроможних територіальних громад.

Проблема самоорганізації населення виникла давно, але що стосується ОСН знайшла своє відображення в ст. 140 Конституції України [34] та положеннях законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) [70] та «Про органи самоорганізації населення» (2001 р.) [71] тощо. Так закон «Про ОСН» в ст. 3 ч.1 визначає ОСН, як «представницькі органи, що створюються за ініціативою жителів села, селища, міста або їхніх частин, для вирішення окремих питань місцевого значення». А в ч.2 ст. 3 встановлює, що ОСН є «будинкові, вуличні, квартальні комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети» [71]. Отже можна визначити, що МС сьогодні забезпечується територіальною самоорганізацією громадян, що самостійне вирішує питання соціально-економічного, культурного розвитку території громади.

В умовах реформи децентралізації й створення ОТГ проблема ОСН привертає значну увагу вітчизняних дослідників, зокрема, як інститут самоорганізації населення, що є самостійною частиною системи МС який має власні завдання, цілі, функції та повноваження. Тому що в умовах децентралізації велика кількість проблем місцевого значення, можуть ефективно вирішуватись, на думку В. Березинського, самим населенням саме

через «делегування певних повноважень ОСН з достатніми фінансовими та матеріальними ресурсами» [6, с.84].

Дослідники О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко, та ін. з якими можна погодитись, наголошують, що «децентралізація влади в державі сприяє розвитку демократії, адже відбувається розширення впливу територіальних громад, соціальних груп та громадськості в цілому на справи публічного значення» [11, с. 13].

Так О. Прієшкіна в монографії «Місцева демократія в Україні: інститути та організаційно-правові форми реалізації» розглядає ОСН, як важливу форму участі членів ТГ України у вирішенні місцевих проблем в яких вони є добре обізнаними [66, с. 248].

Л. Бойко-Бойчук характеризує локальну демократію як один зі способів організації влади на рівні громади, наголошує, що саме в умовах локальної демократії члени громади самоорганізуються для задоволення власних інтересів і потреб [8]. В дослідженні М. Лациба, І. Лукеря, О. Ващук-Огданська. «Місцева демократія в Україні: нові стандарти» аналізуються механізми залучення членів ТГ у вирішенні питань місцевого значення, одним з таких механізмів є ОСН [45, с. 7 - 8].

Так О. Бурін в статі «Проблеми впровадження концепції локальної демократії в Україні», визначає локальну демократію, як «форму самоорганізації і самоврядування населення» [14]. О. Євтушенко вважає, що самоорганізація на локальному рівні – це «можливість самостійно вирішувати переважну більшість своїх справ з надання громадянам, які проживають на території, якісних публічних послуг», це «питання житлової, комунальної сфер, транспортного обслуговування населення, благоустрою територій» [20, с. 309].

На нашу думку саме локальна демократія, як форма самоорганізації громадян, дає можливість зрозуміти їх роль в процесах самоорганізації і практичної участі у вирішенні питань місцевого значення. Ми погоджуємось з К. Стоун, що локальна демократія є простором для впровадження

демократичних зразків в суспільстві [91, р. 14]. Для активізації місцевого населення в сучасних умовах важливу роль грає така форма локальної демократії, як демократія участі (партисипативна), яка вважає Б. Барбер є способом здійснення влади на локальному рівні, тобто на тому рівні на якому вони безпосередньо беруть участь в ухваленні рішень [1, с. 254].

В. Панкратова визначає, що місцева демократія поширюється в умовах децентралізації державної влади, розвитку громадянського суспільства, бо демократія походить від народу й здійснюється в інтересах народу [62, с. 104].

Українські дослідники О. Шурко, С. Була аналізуючи механізми локальної демократії, такі як «місцеві референдуми, громадські слухання, збори громадян за місцем проживання» наголошують на такому, як ОСН [84, с. 21]. На думку Г. Музиченко локальна демократія стосується «сфери поведінки суб'єктів політики, оскільки саме тут можлива безпосередня участь громадян» [54, с. 11].

Цікавими для розуміння сутності ОСН, як недержавних організацій в системі самоврядування (ст. 14 Закону України «Про МС») є монографії О. Батанова [5], Л. Бойко-Бойчука [8], Б.Калиновського [27], В. Куйбіди [38], В.Куліченко [39], що присвячені проблемам правового статусу, порядку організації та діяльності ОСН за місцем проживання. Окремо правовому статусу ОСН присвячені роботи О. Орловського [59] і О. Остапенко [61], які визначають ОСН, як елемент демократичної держави.

Саме О. Остапенко визначає «функції ОСН», як «основні напрями і види їх діяльності щодо участі у вирішенні питань місцевого значення, зумовлені соціальним призначенням цих органів, їх роллю в суспільстві та іншими завданнями, передбаченими Конституцією України та законами України, статутами територіальних громад, положеннями про ці органи та іншими нормативними актами» [61, с.18]. Дослідниця аналізуючи правовий статус та організацію діяльності ОСН в Україні, запропонувала класифікацію функцій ОСН за формами, характером і сферами діяльності [61, с. 4].

Н. Мішина, що аналізує нормативно-правове забезпечення створення та функціонування ОСН, звертає нашу увагу на його недосконалість і застарілість. На її думку інститут самоорганізації населення є однією з складових МС [51; 52; 53, с. 83-85]. Дослідниця досліджує розвиток вітчизняних ОСН і порівнює їх з британськими ОСН у містах Англії та Уельсу на підставі порівняння, що дозволяє зробити низку пропозицій щодо територіальних мікрогромад, які формуються в межах територіальних громад [53, с. 87]).

А. Лукашенко, вивчаючи стан та тенденції повноважень ОСН, наголошує на важливості статусу їх керівників [43], якими частіше стають активісти, не байдужі мешканці. На думку В. Бондаренко, що досліджує тенденції розвитку ОСН в Україні вказує на обов'язковість законодавчого регулювання статусу керівників ОСН, а також зазначення в статутах ОСН окремих положень, що регулюватимуть питання їх повноважень. На думку вченого статус керівника ОСН слід визначити як службовця МС [10, с. 7].

С. Вишневський розглядаючи теорію та практику реалізації функцій ОСН як одного з суб'єктів МС в Україні, тому визначає, що функцій ОСН є складовими функцій МС. Дослідник визначає функції ОСН як «основні напрями та види нормативно-регламентованої й організаційно-забезпеченої муніципальної діяльності ОСН щодо вирішення окремих питань місцевого значення, обумовлених об'єктивними потребами муніципального розвитку відповідної території з точки зору внутрішніх і зовнішніх завдань ТГ, у яких виражаються та конкретизуються сутність та соціальне призначення ОСН» [15, с.75; 16].

Його думка схожа з думкою О. Батанова, що розглядає «функції ОСН як основні напрями та види муніципальної діяльності підрозділів МС з метою вирішення проблем місцевого значення» [2, с.143].

Д. Кольцова, що досліджує ОСН в системі МС не тільки аналізує існуючі функції ОСН, таки, як економічна; інформаційна; виробнича; безпеки, але й пропонує нові, зокрема: адміністративну, що спрямована на забезпечення

ОСН кадрами і таку функцію, як співпраця ОСН з ОМС, державної влади і громадськими організаціями [30, с. 5-6] для вирішенні основних проблем пов'язаних з розвитком ТГ. Ми не погоджуємось з автором, що у нормативному розумінні об'єднання власників багатоквартирних будинків (ОСББ) є «новою формою ОСН» [30, с. 15]. Тому що їх основна діяльність забезпечити реалізацію прав власників житлових приміщень, користування спільним майном ОСББ, утримання будинку, прибудинкової території в належному стані. Крім того ОСББ контролює надання житлово-комунальних та інших послуг належної якості.

Праця О. Євтушенко і Л. Стадніченко «Органи самоорганізації населення в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» характеризує сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку ОСН в містах України, зокрема в місті Миколаєві в умовах децентралізації державної влади. До позитивних сторін ОСН автори відносять те, що ОСН

«там де вони дійсно працюють є достатньо ефективним інструментом вирішення населенням громади питань місцевого значення». Цікавим є висновок дослідників, що ОСН будучи наближені до жителів певної території (вулиці, кварталу, мікрорайону):

по-перше, активізують ініціативність населення навколо проблеми, яку треба вирішити;

по-друге, «ОСН сприяють розвитку демократії на місцевому рівні, тому що справжня демократія й починається з особистої участі населення у вирішенні питань, які стосуються їхнього життя» [22, с. 308].

С. Вишневський вивчаючи світовий і вітчизняний досвід організації ОСН наголошує на їх «величезному потенціалі і важливій ролі у здійсненні своїх завдань та функцій» [15, с.72]. В. Березинський вважає, що ОСН в умовах децентралізації можуть ефективно вирішувати повноваження, що делегуються ним органами МС, але з наданням для цього достатніх фінансових та матеріальних ресурсів [6, с.84]. Т. Кравченко підкреслює, що ОСН завжди створюються «за ініціативою населення, а їх компетенція визначається самими

громадянами», тобто вони самі вирішують, які власні ініціативи вони будуть реалізовувати [36, с. 160].

Також доцільно виділити праці таких авторів, як О. Батанов «Органи самоорганізації населення. Як вони бачиться в Києві» [3, с.5-12], М. Орзіх

«Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування» [58], що вивчають діяльність ОСН, що спрямована на вирішення конкретних завдань в забезпеченні своєї життєдіяльності. В. Ємельянова, В. Андріяш, Ю. Шемчук, що в якій вивчається комунікативний аспект взаємодії ОСН з органами ТГ [23].

Таким чином, наукові уявлення щодо інституту самоорганізації населення в Україні (ОСН) дозволяє зробити наступні висновки:

по-перше проблемами утворення ОСН в системі МС певної територіальної громади займалась багато дослідників, однак спеціальне комплексне дослідження ролі інституту самоорганізації населення в Україні, як форми локальної демократії в умовах реформи децентралізації відсутнє;

по-друге, джерельна база дослідження ОСН є достатньо репрезентована для реалізації поставлених в магістерській роботі завдань;

по-третє для розв'язання науково-практичних завдань магістерської роботи, крім загальнонаукових запропоновані й спеціальні методи дослідження, такі як історичний, системний, порівняльно-правової, структурно-функціональний, метод статистичного аналізу, прогностичний та інші.

1.2. Нормативно-правова основа діяльності органів самоорганізації населення в Україні

Інститут самоорганізації населення є одним із способів реалізації локальної демократії, елементом системи місцевого самоврядування. ОСН в системі МС України з'явився на початку ХХ ст. з метою активізувати активне

місцеве населення для вирішення питань пов'язаних з розвитком території, на якій це населення проживає.

Конституція України ст. 5 передбачає, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування». А зв'язку з цим, що ОСН є складовою системи МС (ст. 5 Закону України «Про МС»), тобто є однією з форм участі членів ТГ у вирішенні окремих питань місцевого значення. До таких питань відносяться питання пов'язані з розвитком території, на якій це населення проживає.

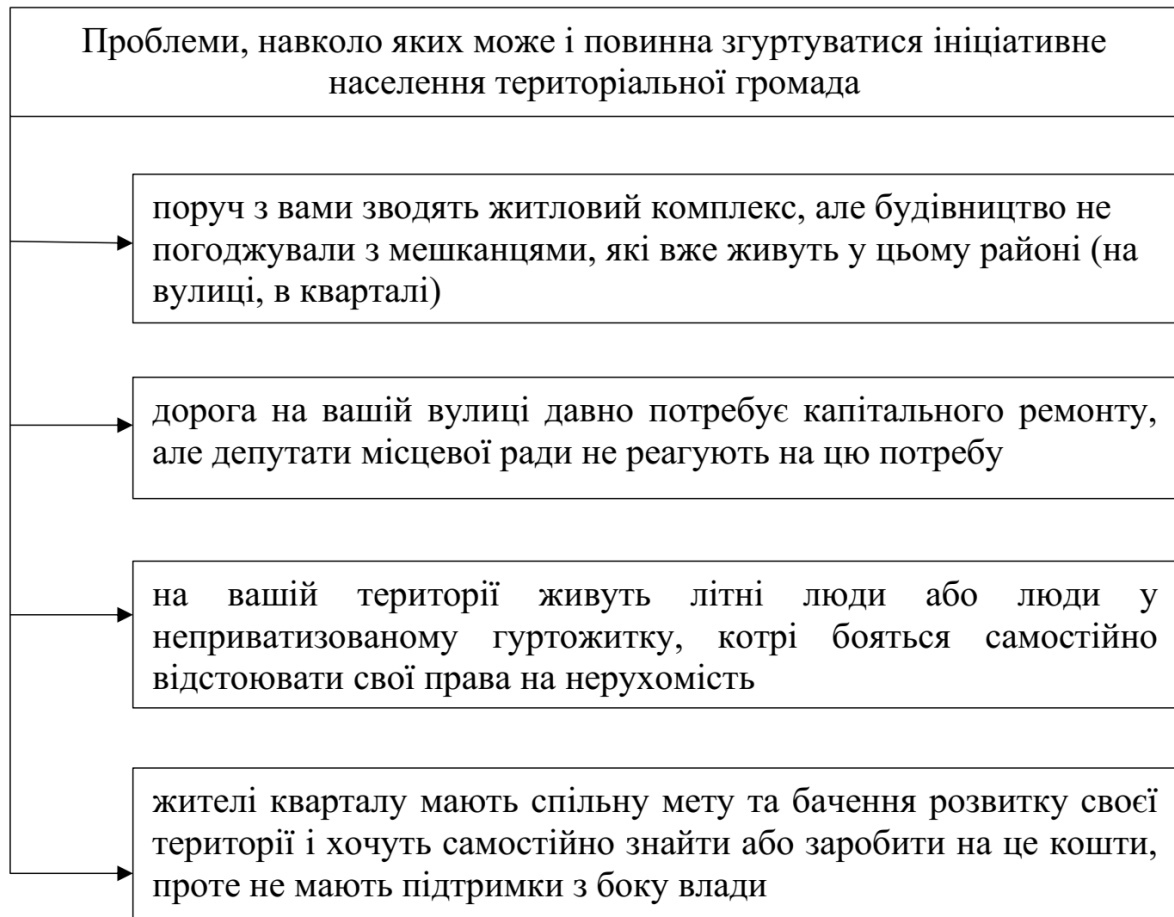
По-перше, тому що ОСН максимально наближені до жителів ТГ, а тому є добре обізнаними з їх повсякденними потребами й інтересами.

По-друге, ініціативне місцеве населення створюючи ОСН, як «мікрогрупаду» гуртується для вирішення проблем, що пов'язані з їх повсякденним життям (Рис.1.1).

По-третє, ОСН – це право громадян «самостійного та під власну відповідальність здійснення своїх інтересів у питаннях місцевого значення безпосередньо або через створювані ними органи територіального самоуправління» [78, с. 42-43].

По-четверте, ОСН – це форма об'єднання зусиль жителів, що проживають на певній території, для захисту власних інтересів. Наприклад, при проживанні в новому районі виникає потреба створити спільноту зі своїми громадськими традиціями. Або ви живите в старому кварталі, та намагаєтесь дати цієї території шлях до розвитку.

Рис. 1.1. Проблеми, навколо яких може і повинна згуртуватися ініціативне населення територіальної громада

Слід зазначити, що ОСН, як наголошує Н. Мішіна – це самостійна організація роботи населенням з метою задоволення власних потреб в межах населеного пункту [52, с.325] через вуличний чи квартальний комітет, обраний жителями села, селища, міста або їх окремої частини. Отже ОСН – дієвий законний спосіб ініціативних мешканців будинку, вулиці, кварталу, або мікрорайону об’єднати зусилля «для вирішення проблем місцевого значення» [2, с.143].

На сьогодні в Україні актуальним питанням залишається не тільки усунення законодавчих недоліків в організації та функціонування ОСН, але й розкриття потенціалу цього інституту для розвитку безпосередньої локальної демократії та громадянського суспільства. Зокрема це стосується «Положення

про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні». З власного досвіду зазначимо, що на практиці дуже проблематично проводити збори в багатоповерхівках, а ще складніше провести збори мікрорайонна, особливо в умовах військового стану. Вважаємо, за доцільним спрощення механізму реєстрації ОСН (реєстрація проходить від 9 місяців до декілька років). Саме тому власний код у реєстрі неприбуткових установ та організацій – це можливість для більшої кількості ОСН закріпити статус юридичної особи. Також законодавче закріплення повноважень ОСН, які делегуються ОСН відповідними радами посилюють їх діяльність на шляху відстоювання інтересів мешканців громади.

Треба відзначити, що найпоширенішими під час перших розмов з сусідами є питання, навіщо створювати ОСН, якщо працюють депутати, а також про те, як ОСН взаємодіє із сільськими, селищними міськими, районними радами (далі ССМРР). ОСН здебільшого створюють для вирішення певних проблем, актуальних для мешканців окремої території, яка часто менша, ніж округ, тож може і не збігатися з межами територіальних округів, визначених виборчкомом. Тобто в межах одного квартального комітету може бути два, три і більше депутатів – це нормально. І може так статися, що, наприклад, облаштування тротуару чи ремонт дороги на окремій вулиці не є актуальним для мешканців сусіднього кварталу і не є в пріоритеті закріпленого саме за вашою вулицею обранця. Тож про цю проблему необхідно поінформувати і сусідів, і відповідного депутата, і бюджетну комісію, і навіть за потреби виступити на засіданні міської, селищної чи сільської ради.

На нашу думку саме ОСН, зокрема будинкові, вуличні, квартальні можуть допомогти депутатам на сесії ради пролобіювати відповідне рішення на користь громадян свого округу. Також депутати можуть делегувати ОСН виконувати повноваження, що належать до компетенції ОМС. Тім більше Закон «Про ОСН» визначає, що вони мають право, як на власні, так і на делеговані самоврядні повноваження [46, с. 65]. Під якими розуміються

«повноваження сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, якими вона додатково наділяє ОСН» [71].

Відповідно до Закону «Про МС» система МС включає: територіальну громаду, міського голову, виконавчі органи КМР, що представляють інтереси ТГ міста Києва.

Тобто, ОСН є повноправною складовою системи МС, а його діяльність врегульована спеціальним Законом України «Про ОСН» [71], прийнятим ще у 2001 році, який практично не змінювався з того часу. Закон України «Про ОСН» ст. 2, визначає ОСН, як «представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань, передбачених цим законом» [71]. Як слушно підкреслює О. Роговенко, завданнями ОСН є по-перше, «створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення»; по-друге, «задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння в наданні їм відповідних послуг»; по-третє, сприяє «реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм» [73, с.53].

Для більшого розуміння нормативно-правової основи діяльності ОСН в Україні проаналізуємо такі поняття, як «самоорганізація», «групова самоорганізація», «самоорганізація населення». Так в словнику поняття «самоорганізація» тлумачиться, як «самостійна організація своєї роботи», як «процес перебігу якого створюється, відтворюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи», а також, як «упорядкування яких-небудь елементів, обумовлене внутрішніми причинами, без зовнішнього впливу» [77].

По суті самоорганізація дозволяє підтримувати певний організаційний рівень соціальної системи, а її основою вважає Г. Краєвська є «спільні цілі, потреби, інтереси та ресурси, які стають доступними внаслідок об'єднання зусиль» [37, с. 148]. Отже «носіями соціальної самоорганізації є люди з

підвищеною соціальною відповідальністю» [26, с. 248], що за рахунок самоорганізації захищають власні інтереси та потреби.

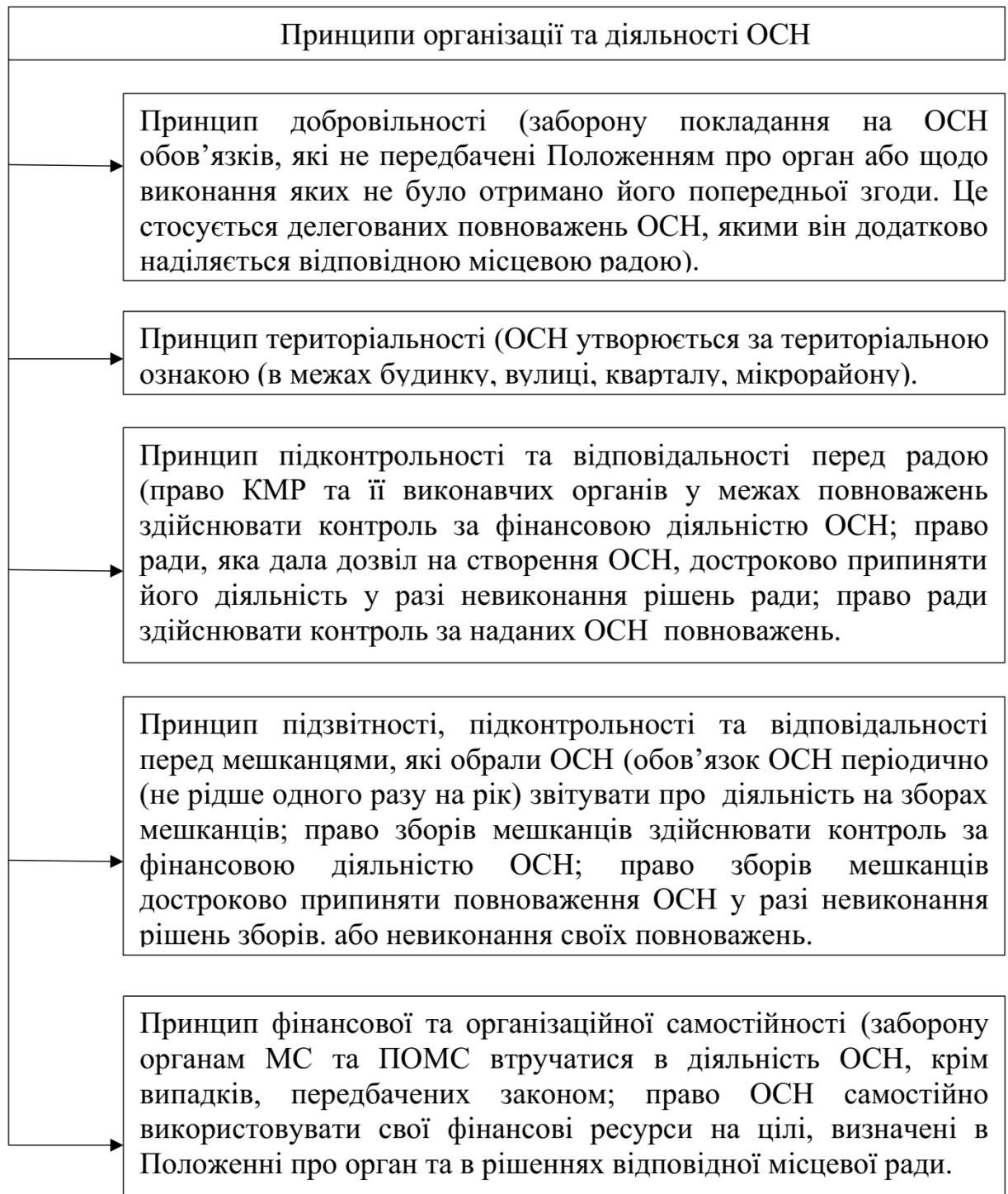
Що стосується терміну «групова самоорганізація», то ми погоджуємось з думкою Г. Краєвської, яка наголошує, що вона «виникає за умови, коли очікувана особою цінність у групі може перевищувати цінність, отриману самотійно, з урахуванням зусиль, затрачених на взаємодію (компроміси та поступки). Фактично якість самоорганізації на індивідуальному рівні впливає на її якість і масштаб взаємодії на груповому, а національному рівні є базою для розвитку громадянського суспільства» [37, с.148].

Термін «самоорганізація населення» характеризує форму участі членів ТГ (сіл, селищ, міст) у вирішенні окремих питань місцевого значення. Саме для реалізації, яких і створюються ОСН, які мають складну громадсько-публічну природу, тобто представляють собою колективну форму права громадян ТГ на участь у МС. Так С. Олійник вважає, що перевагами «форми самоорганізації населення є місцеві ініціативи, зокрема залучення великої кількості населення громади (80%), для вирішення питань що притаманні всій території» [57, с.237].

Отже розвиток самоорганізації населення досліджується багатьма вченими. Опитування респондентів (59,1%) наголошують, що ОСН активно використовувалися як основна форма локальної демократії [79, с. 37].

Вважаємо, що ОСН в умовах децентралізації й створення ОТГ, активізує місцеве населення та сприяє розвитку територій громади через вирішенні місцевих питань. Тому що ОСН формуються на демократичних засадах шляхом ініціативи жителів, виборності органів управління, відповідальності і підзвітності.

В діяльності ОСН знайшли свою реалізацію принципи МС (законності, гласності, виборності), а також спеціальні принципи, що виражають специфічні риси, та дозволяють відрізнити ОСН як від ОМС, так і від громадських організацій (Рис. 1.2).

Рис. 1.2. Принципи організації та діяльності ОСН

Підкреслимо, що розвиток ОСН, як демократичного інституту участі населення ТГ в управлінні, має свої особливості, що залежать від регіону, території громади.

Також в практику роботи ОСН увійшли заходи з контролю послуг ЖКГ, благоустрою територій, ремонту дитячих та спортивних майданчиків, організації рейдів щодо дотримання громадського порядку, допомоги ветеранам збройних сил України, сім'ям загиблих воїнів та інші заходи [44, с. 16].

Як бачимо діяльність ОСН все більше стає дієвою формою залучення громадян до безпосередньої участі у вирішенні багатьох питань повсякденного життя міста. Отже велика кількість питань в місті не можуть бути вирішені без участі ОСН, які є «не тільки формою самоорганізації населення, але й інструментом за допомогою якого населення самостійно й під власну відповідальність вирішує питання благоустрою території на якій воно проживає» [22, с.292-293].

Однак, треба наголосити, що дослідники ОСН наголошують на недоліках нормативно-правової бази ОСН. І. Коліушко вважає, що «ОСН не повинні бути частиною системи МС, як це записано в Законі «Про МС». На думку експерта, якщо ОСН в системі МС то «вони повинні бути приватноправовими суб'єктами, і відповідно до цього для них має відбуватися регулювання». І. Коліушко пропонує визначити «ОСН як одну з форм участі жителів у вирішенні окремих питань місцевого значення за місцем проживання» [60]. Зокрема в сучасному законі з точки зору юристів визначення ОСН надано в словнику, а не у відповідній статті, що на їх думку абсурдно. Друга проблема – територіальна основа ОСН. Так ст.140 Конституції, дає чіткий перелік ОСН: «будинкові, вуличні, квартальні комітети» [34]. Але Закон «Про ОСН» не дає відповіді, що мають робити ОСН на всіх цих рівнях, тобто норма Конституції не деталізована й не дає відповідь на те, коли, у яких випадках, для чого створювати ОСН і на якому рівні. Експерт пропонує в Законі «Про ОСН» визначити, що «саме відокремлене село, коли воно є в громаді, чи селище, чи мікрорайони міста мають бути основною територіальною основою для ОСН. Тому будинкові, вуличні й

квартальні ОСН, оскільки вони є в Конституції в Законі потрібне визначити, як допоміжний варіант ОСН для вирішення якихось конкретних цілей» [60].

До проблемних питань нормативно-правового регулювання створення ОСН можна віднести достатньо складну процедуру створення ОСН (ст. 8 Закону «Про ОСН»), яка потребує проведення кількох загальних зборів (конференції) жителів окремої території громади. Крім того, в законі не визначений перелік повноважень, делегованих відповідними радами ОСН, питання оплати працівників ОСН.

Таким чином, аналіз сутності ОСН (будинкових, вуличних, квартальних комітетів, рад мікрорайонів, житлових комплексів та ін.) дозволяє охарактеризувати їх, як засіб залучення місцевого населення до виконання завдань у галузі обслуговування суспільних потреб членів громади, задоволення їх культурно-побутових та інших запитів. ОСН в Україні є колективною формою участі населення у вирішенні проблем ТГ і захисту інтересів членів ТГ, тому що виникають за ініціативою населення ТГ з метою самостійно вирішувати місцеві проблеми. Саме тому розвиток ОСН в Україні є складовою розбудови громадянського суспільства.

Нормативно-правове забезпечення діяльності ОСН в Україні, по-перше, гарантується Конституцією України (ст. 7, 140), законами України «Про МС в Україні», «Про ОСН». Саме закон «Про ОСН» регулює територіальні, організаційні, правові, фінансові та інші основи функціонування ОСН, але він не створює реальних можливостей для розвитку цього інституту, як форми локальної демократії, що сприяє активізації населення ТГ до вирішення окремих місцевих питань саме за допомогою ОСН.

1.3. Європейський досвід самоорганізація населення

Звертаючись до європейського досвіду самоорганізації потрібне звернути увагу на правове оформлення МС, зокрема «Магдебурзьке право», присвячене, насамперед, розв'язанню спорів між міщанами. Згідне Магдебурзького права в містах скасувалися дії звичаєвих норм та запроваджувалось міське самоврядування з виборною адміністрацією та виборним судом. Упродовж XII-XIV ст. норми Магдебурзького права були прийняті у 80 містах Центральної та Східної Європи, також поширюючись на усі великі міста України.

У період XVIII-XIX ст., поняття «самоврядування» означало самостійність громад (общин) відносно держави, тобто участь громадян в управлінні незалежними від держави місцевими справами. Упродовж XIX-XX ст. інститут МС набув поширення в усіх країнах Європи. Так з 60-х рр. XX ст. в європейських країнах було проведено цілу низку муніципальних реформ, а з часом було прийнято Європейську хартію місцевого самоврядування (далі ЄХМС) [18].

Однак в Україні ОСН існували ще в радянські часи, їх називали органами територіальної самоорганізації населення (ТСН). Найстарішими з ОСН є будинкові комітети в місті Горлівці, як групи боротьби за благоустрій, озеленення, чистоту дворів, вулиць охорону майна та життя, потім їх замінили домоуправління. Ініціаторками їх створення були домогосподарки – дружини шахтарів. З часом ініціаторами створення органів ТСН стали виконавчі комітети місцевих рад.

ЄХМС, до якої у 1997 році приєдналася Україна зобов'язала держави, закріпити у власному законодавстві та практиці юридичні норми, що гарантують політичну, адміністративну та фінансову незалежність ТГ, тобто конституційне закріпити автономію МС в управлінні місцевими справами. Таким чином в європейських країнах отримав закріплення інститут МС, основа розвитку місцевої локальної демократії та громадянського суспільства.

Також в ЄС Рада Європи розробила низку документів щодо гарантування і захисту прав локальної демократії. Так ст. 8 Проекту Європейської хартії регіональної демократії «передбачає існування рівня регіональної влади, представленої демократично обраними та вільно приймаючими рішення органами, що володіють високим рівнем автономії та належними ресурсами щодо повноважень, а також шляхів та засобів їх здійснення» [17].

Отже документи прийняти в ЄС підтримають будь яку форму територіальної самоорганізації. Наприклад, Лісабонський договір 2007 р., що набув чинності 1 грудня 2009 р. вимагає «широкого залучення інститутів громадянського суспільства до участі в управлінні» [93]. Також треба згадати доповідь Генерального секретаря Ради Європи у 2017 р. присвячену ситуації в сфері демократії, прав людини та верховенства права, в якій наголошення на посиленні демократії на рівні МС [64, с. 95.].

Дослідники вивчаючи зарубіжний досвід самоорганізація громадян на місцевому рівні наголошують, що вона частіше «здійснюється через інститути неприбуткового сектору». Саме засновник вибирає організаційно- правову форму. Наприклад, «якщо засновником є одна особа, яка має кандидатури на роль «довірчих власників», то, як правило, обирається форма трасту. Якщо засновників декілька або є бажання мати можливість у подальшому змінити керівний орган, обирається форма асоціації» [48].

Також територіальна самоорганізація населення в зарубіжних країнах, залежить, від того коли це країни стали на демократичний шлях розвитку, тобто від наявності демократичних традицій [51, с.44] та розвитку інституту МС. Саме тому в конституціях країн ЄС закріплюється право на МС, на основі чого приймаються закони про МС. Зокрема Конституція республіки Польщі [31] та Закон «Про самоврядування гміни» [89]; Конституції Республіки Македонія [86], Закон «Про місцеве самоврядування у Республіці Македонія» [90]; Конституція Французької Республіки [32] і Закон «Про асоціації» [88] та ін.

У ФРН в Основному законі (п. 2 ст. 28) визначено, що «громади мають право регулювати у межах закону під свою відповідальність усі справи місцевої спільноти», що дозволяє «комунальним органам займатися усіма місцевими справами, які за законом не надані іншим органам управління» [13, с. 19]. Тобто комунальні органи мають право контролювати якість житлово-комунальних послуг, ремонтних робіт.

В країнах із давніми демократичними традиціями (Сполучене Королівство Великобританії і Північній Ірландії, США, Швеція та ін.)

«самоорганізація громадян на місцевому рівні здійснюється через центри місцевих співтовариств; сусідські співтовариства та сусідські трасти. Зазначені інституції неприбуткового сектору є благодійницькими та переважно функціонують у формі асоціацій і трастів, легалізація яких не потребує створення юридичної особи» [49; 13, с. 22].

Н. Мишина досліджує розвиток вітчизняних ОСН і порівнює їх з британськими на рівні територіальної мікрогромади у містах Англії та Уельсу. Дослідниця відмічає, що в межах територіальних громад формуються органи для вирішення частіше житлових, санітарно-будівельних питань [53, с. 87], що пов'язано з робітничим житловим будівництвом міського самоврядування. В Британії влада підтримує рух територіальної самоорганізації, тому в країні існує широкий спектр різних житлових рухів, а житлові організації є складовими громадянського суспільства. Так на розвиток самоорганізації спрямований Акт «Про муніципальне управління» 1999 р., що проголосив широке залучення органами МС споживачів послуг до обговорення питань, пов'язаних із наданням цих послуг, зобов'язав органи МС створювати для цього відповідні умови [87].

Згідно ст. 164 Конституції Республіки Польща гміна (громада) є основною територіального самоврядування [31]. Гміна виконує всі завдання територіального самоврядування, що не застережені для інших одиниць (регіонального, місцевого) територіального самоврядування, які відповідно ст. 165 Конституції є юридичними особами [31]. В законодавстві Польщі

«Про гмінне самоврядування» у ст. 5 визначається, що гміна – «може утворити допоміжні одиниці: сільські округи, райони, селища тощо» [81]. Крім того у Польщі проводяться вибори громадських рад у мікрорайонах, які є повноцінним партнером у діалозі між ОМС й жителями відповідного мікрорайону [60].

В Республіці Польща за статусом до органів ОСН відносяться «допоміжні органи» в «допоміжних одиницях», тому що є формою участі громадян в управлінні гмінами. До допоміжних одиниць в Польщі відносяться староства на селі, діляниці й мікрорайони в містах. Згідно законодавства «допоміжна одиниця» може бути утворена радою гміни за ініціативою мешканців відповідній території шляхом подачі заяви до ради про утворення допоміжної одиниці [81]. Наприклад, у м. Краків (750 тис. населення) за рішенням ради міста було створено 18 допоміжних діляниць. Також, рада ухвалює статут цього допоміжного органу, визначає питання організації, сферу діяльності, процедуру ліквідації. Як показує польська практика «допоміжні органи» достатньо ефективні при вирішенні місцевих питань, але їх діяльність залежить більше від місцевої влади ніж від самих громадян. Українські дослідники відмічають, що «українські ОСН є на папері більш демократичними утвореннями, ніж польські «допоміжні органи», але «на практиці більш дієвим виявився досвід останніх» [65, с. 48].

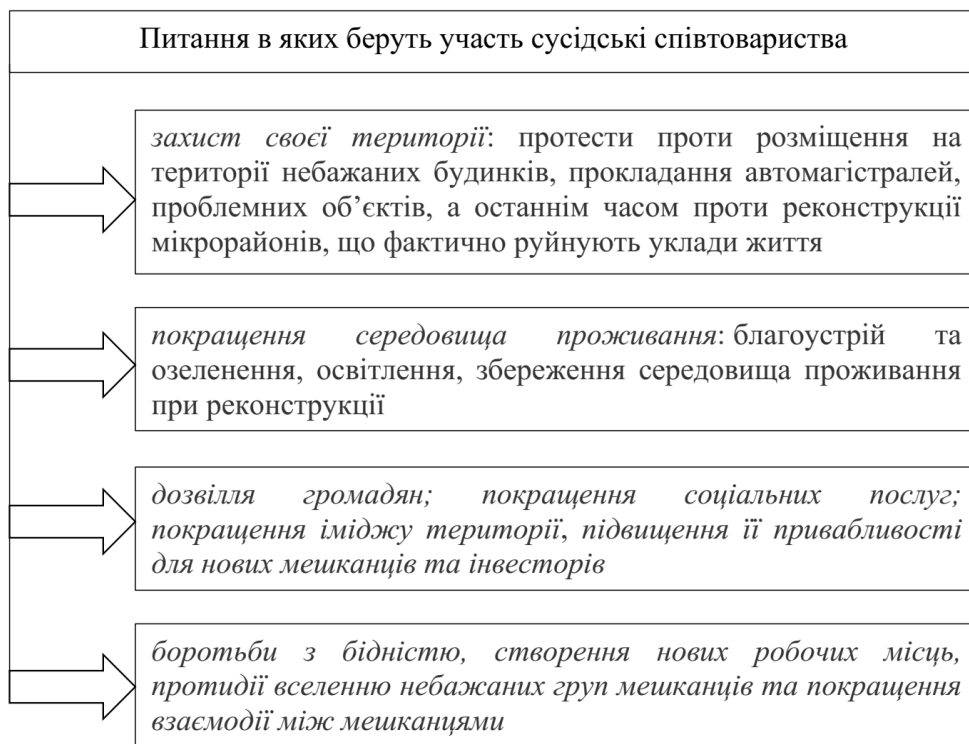
Для прикладу в Швеції до локальної самоорганізації громадян слід віднести Шведський Союз квартиронаймачів, що захищає житлові права мешканців будинків. Шведський Союз квартиронаймачів – складається з «національної організації, що працює з парламентом та урядом країни, регіональних – співпрацюють з регіональним парламентом та урядом, міських та місцевих організацій, що мають справи з міськими радами та муніципальними житловими компаніями, а місцеві організації – з власниками будинків та самими мешканцями» [50, с.27].

Для Швеції базою для створення локальної організації є будинок або квартал (мікрорайон). Таки локальні (житлові) організації контролюють всю

житлову сферу мікрорайону. На зустрічах з місцевою експлуатуючою організацією обговорюється рівень обслуговування, розмір квартплати, бюджет, заходи по збереженню та зниженню рівня споживання електроенергії та води.

Також в Швеції отримали поширення «колективні будинки», що працюють над обслуговуванням будинку з муніципальною експлуатуючою компанією з питань утримання та ремонту будинку. Активну участь у вирішенні питань будинку здійснює Рада мешканців будинку, яка від імені мешканців підписує з муніципальною компанією спеціальний контракт. Широко поширення в країнах Західної та Східної Європи (Угорщини, Словаччини та Польщі) набувають сусідські співтовариства, як дієва форма демократичної самоорганізації громадян (Рис. 1.4), діяльність яких спрямована на розбудову і благоустрій своєї території.

Тому що сусідські співтовариства максимально наближені до населення і можуть швидко реагувати на локальні потреби громадян забезпечуючи їм належні умови проживання.

Рис.1.4. Питання, що вирішують сусідські співтовариства

Вказані проблеми є важливими й Для України, зокрема для залучення членів місцевого співтовариства ТГ до участі у вирішенні питань місцевого значення, задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб членів місцевого співтовариства. Крім того, вивчення досвіду країн ЄС дозволяє зробити висновок, що демократизація людського життя є загальним вектором розвитку людства, тому локальна демократія є невід'ємною частиною розвитку громадянського суспільства, гарантією захисту прав людини.

Таким чином, європейський досвід дозволяє визначити територіальну самоорганізацію населення,

по-перше, як процес, унаслідок якого створюється органи самоорганізації за інтересами, щоб контролювати якість житлово-комунальних послуг, ремонтних робіт, організувати допомогу громадянам, вносити пропозиції до проектів місцевих програм соціально-економічного розвитку відповідної території;

по-друге, як інститут добровільного неприбуткового сектора діяльність якого обмежується відповідною територією;

по-третє, як «громадську самоорганізацію», тобто самоорганізацію громадян, місцевих спільнот на локальному рівні, використовуючи інструменти локальної демократії щоб зробити кращими умови їх повсякденного життя.

Висновки до Розділу 1

1. В умовах демократизації й децентралізації влади самоорганізація населення знаходить своє інституційне та формалізоване вираження у різноманітних сферах життєдіяльності сучасного суспільства, зокрема у розбудові ОМС та ОСН. Як є засобом, щоб активізувати жителів ТГ до участі в управлінні та створенні комфортного середовища для проживання, власними силами і наявними ресурсами. Джерельна база дослідження ОСН є достатньо репрезентована для реалізації поставлених в магістерській роботі завдань, але аналіз наукових досліджень ОСН в Україні показує, що до сьогодні ще не сформованого єдиного підходу щодо розуміння ролі й сутності ОСН в територіальних громадах, як форми локальної демократії, де людина вчиться бути громадянином, де відбувається його політична соціалізація.

2. Вивчення нормативно-правової основи діяльності ОСН в Україні дозволяє охарактеризувати ОСН в Україні, як колективну форма участі населення ТГ з метою самостійно вирішувати місцеві проблеми. ОСН дає можливість безпосередньо впливати на управлінські рішення суб'єктів влади, щодо покращення умов проживання, комфорту міського середовища, виконання завдань у галузі обслуговування суспільних потреб членів громади, задоволення їх культурно-побутових та інших запитів.

Однак, підкреслимо, що дослідники ОСН наголошують на недоліках нормативно-правової бази ОСН, наполягаючи на закріплення ОСН в системі МС як приватно-правові суб'єкти. Зокрема в сучасному законі запропонувати статтю в якій дати визначення ОСН, коли, у яких випадках і на якому рівні вони створюються. Так в Законі «Про ОСН» визначити, що саме відокремлене село, коли воно є в громаді, чи селище, чи мікрорайони міста мають бути територіальною основою для ОСН, а будинкові, вуличні й кварталні ОСН, оскільки вони є в Конституції в Законі визначити, як допоміжний варіант ОСН для вирішення конкретних цілей.

3. Європейський досвід самоорганізація населення дозволяє визначити ОСН, як процес добровільного створення неприбуткових організацій за місцем проживання для контролю якістю житлово-комунальних послуг, й реалізації проектів місцевих програм соціально-економічного розвитку частини території громади для покращення якості життя мешканців ТГ.

РОЗДІЛ 2

ІНСТИТУТ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ В ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

2.1. Самоорганізації населення в територіальних громадах – форма локальної демократії

Демократія – це не тільки право вибору, але й активна участь громадян у прийнятті місцевих рішень і можливість контролювати діяльність ОМС. Саме інструменти локальної демократії, одним з яких є ОСН надають громадянам «право самостійно визначати свою долю» [42]. Отже локальна демократія відіграє ключову роль у становленні сильних та відповідальних ТГ, тому що дає мешканцям брати активну участь у прийнятті й реалізації місцевих рішень, здійснювати вплив на розвиток громади.

Що стосується самоорганізації, то вона розуміється, як «процес, у якому створюються, відновлюються, організовуються складні динамічні (ті, що постійно змінюються) системи. Якщо прилаштувати це до наших потреб у громаді, то самоорганізація – це певні процеси, які формуються у громаді між усіма її жителями, в середині груп жителів за певними ознаками, між жителями й органами публічної влади, що діють у громаді» [80, с. 114]

Ми погоджуємось з М. Лендбел, що саме інститути місцевої демократії можуть стимулювати участь громадян, підтримуючи демократію в загальнонаціональному масштабі, та запобігти становленню авторитаризму [40, с. 393]. Дослідники визначають «локальну демократію, як суспільні відносини, у яких суб'єкти, згідно з нормами права місцевого самоврядування, наділені повноваженнями приймати рішення з питань місцевого значення, впливати на інші суб'єкти цих відносин відповідно до своїх цілей у межах державної політики» [74, с. 67].

Д. Бернс розглядає локальну демократію як систему здійснення влади на локальному рівні, за якої громадяни мають право та засоби для контролю за діяльністю ОМС через безпосередню участь в ухваленні рішень, що робить місцеву владу більш ефективною й більш демократичною [85, р. 963]. На думку О. Євтушенко і Л. Стадніченко «демократичний рівень розвитку нашої країни в першу чергу залежить від реальної участі громадян, зокрема на рівні територіальних громад» [22, с. 293]. А така форма локальної демократії, як ОСН – це можливість впливати на прийняття рішень ОМС на рівні ТГ. Саме тому М. Мягченко вважає, що ОСН «можна розглядати як інститут безпосередньої демократії; як особливу колективну форму реалізації громадянами права на участь у місцевому самоврядуванні; як елемент громадянського суспільства; як елемент системи місцевого самоврядування» [56, с. 48].

Місцева, локальна демократія в Україні є формою здійснення влади населенням, а тому напряму пов'язана з реформою децентралізації, тобто «перерозподілом предметів ведення, повноважень, ресурсів та відповідальності між центральними, регіональними органами та органами місцевого самоврядування» [19, с. 78].

В умовах демократії децентралізація влади дозволяє ефективно вирішити два питання: по-перше, передати на локальний рівень ТГ ресурси та владні повноваження, необхідні для їхнього використання, по-друге, покращити можливості участі громадян ТГ у публічних справах. По-третє, на думку зарубіжних вчених децентралізація «забезпечує вибір ефективних шляхів розвитку, ніж традиційні організаційні техніки» [92, р. 7], якими в нашому випадку є ОСН. По-четверте, як підкреслюють О. Євтушенко і Л. Стадніченко розбудова ОСН, як складової місцевої муніципальної демократії «допомагає державі подолати недовіру населення до влади та є однією з найважливіших умов побудови громадянського суспільства» [22, с. 299].

Наприклад, в Польщі зазначають В. Ємельянов та С. Лізаковська, «децентралізація дозволила побудувати місцеве самоврядування незалежне

від державно-адміністративних структур, закріпивши його самостійний економічний та правовий статус, надавши гарантії охорони їхніх прав у разі порушення їхньої самостійності з боку держави чи інших органів» [24, с. 72]. На думку вчених саме створення локального управління є характерною рисою процесу децентралізації у Польщі.

Отже в умовах розбудови громадянського суспільства, МС – це інститут самоорганізації, елемент організації громадської влади, форма локальної демократії. Яка на думку Н. Руда характеризує «суспільні відносини, у яких суб'єкти, згідно з нормами права місцевого самоврядування, наділені повноваженнями приймати рішення з питань місцевого значення, впливати на інші суб'єкти цих відносин відповідно до своїх цілей у межах державної політики» [74, с. 66].

Локальна демократія й громадянське суспільство починаються з територіальної громади, а ОСН, як інструмент МС є формою локальної демократії, тому що саме на рівні ОСН існує можливість безпосередньої участі громадян в ухваленні важливих для них рішень. Цікавою є думка, з якою ми погоджуємось, що «місцева демократія – це спосіб реалізації влади на локальному рівні [63, с. 393].

Підкреслимо, що головним інструментом локальної демократії є самоорганізація – «здатність системи самостійно підтримувати чи вдосконалювати рівень своєї організації під час зміни зовнішніх або внутрішніх умов її існування» [82, с. 596]. Тобто на локальному рівні ОСН – це дієвий механізм безпосереднього здійснення народовладдя на місцевому рівні, гарантованого Конституцією та законами України. Одна з форм участі членів ТГ (сіл, селищ, міст), у вирішенні окремих питань місцевого значення» (ст. 3 Закону України «Про ОСН») [71].

Водночас важливо наголосити, що через ОСН, що є складовою системи МС, відбувається реалізація принципу народовладдя, що визначається не лише обсягом прав і свобод громадянина, як члена ТГ, але й правами та гарантіями для членів ТГ брати участь в управлінні, прийнятті та реалізації рішень ОМС.

Зазначимо, що ОСН ст. 10 Закону України «Про ОСН» формуються шляхом виборів. Отже в особі ОСН ми маємо справу з проявами «самоорганізації членів ТГ на мікрорівні, інтегрованим в систему МС з дозволу та під контролем відповідних ОМС» [55, с. 272-273].

На думку, авторів науково-практичного коментаря, метою створення та діяльності ОСН є їх неприбутковість, тобто вони не можуть отримати прибуток, який міг би розподілятися між їх членами та засновниками. «Прибуток таких формувань, отриманий внаслідок господарської діяльності, може використовуватися виключно на статутні цілі». Отже користь ОСН для суспільства в тому, що «вони є суспільно корисними через сприяння благодійності, розвиток освіти, культури, захист природи, надання соціальних послуг тощо» [25, с. 8].

Однак за допомогою ОСН мешканці можуть безпосередньо впливати на те, що відбувається в їх громаді, здійснювати контроль за якістю житлово-комунальних послуг, благоустроєм території тощо.

Комітет мікрорайону «Червоний Хутір»

Територія діяльності: на вулицях: Боровій, Ташкентській, Ялинковій, Темашпільській, Молочанській, Грузинській, Вірменській, Чернігівській, Бортницькій, Вакулєнчука, Кронштадтській, Молочанській; на провулках: Заміському, Диканському, Грузинському, Вірменському, Харківському, Ялинковому, Боровому, Чернігівському, Бортницькому, Вакулєнчука та на Харківському шосе у Дарницькому районі м. Києва.

06.12.2021 за № 08/КО-5283 подано заяву про ініціювання створення органу самоорганізації населення та додані до неї документи .

27.07.2022 за № 08/КО-1279 подано заяву про ініціювання створення органу самоорганізації населення та додані до неї документи .

08.11.2022 за № 08/КО-2180 подано заяву про ініціювання створення органу самоорганізації населення та додані до неї документи .

12.12.2022 за № 08/КО-2636 подано заяву про ініціювання створення органу самоорганізації населення та додані до неї документи .

Стан розгляду:

Підтримано проект рішення ПК

Рис. 2.1. Зразок розгляду заяви про створення ОСН мікрорайону «Червоний хутір»

Зауважимо, що подальший розвиток локальної демократії, як певного різновиду демократії в державі, можливий лише на шляху постійного вдосконалення інститутів громадянського суспільства, зокрема МС і ОСН, а також підвищення активної участі громадян в управлінні ТГ.

На нашу думку локальна демократія є формою безпосередньої демократії, способом реалізація принципу народовладдя в державі, яке здійснюється народом (членами ТГ) для захисту його проблем прав і свобод на локальному рівні (рівні територіальної громади).

ОСН здатні вирішувати місцеві проблеми відповідно до потреб громадян. На прикладі ТГ перевагами локальної демократії є:

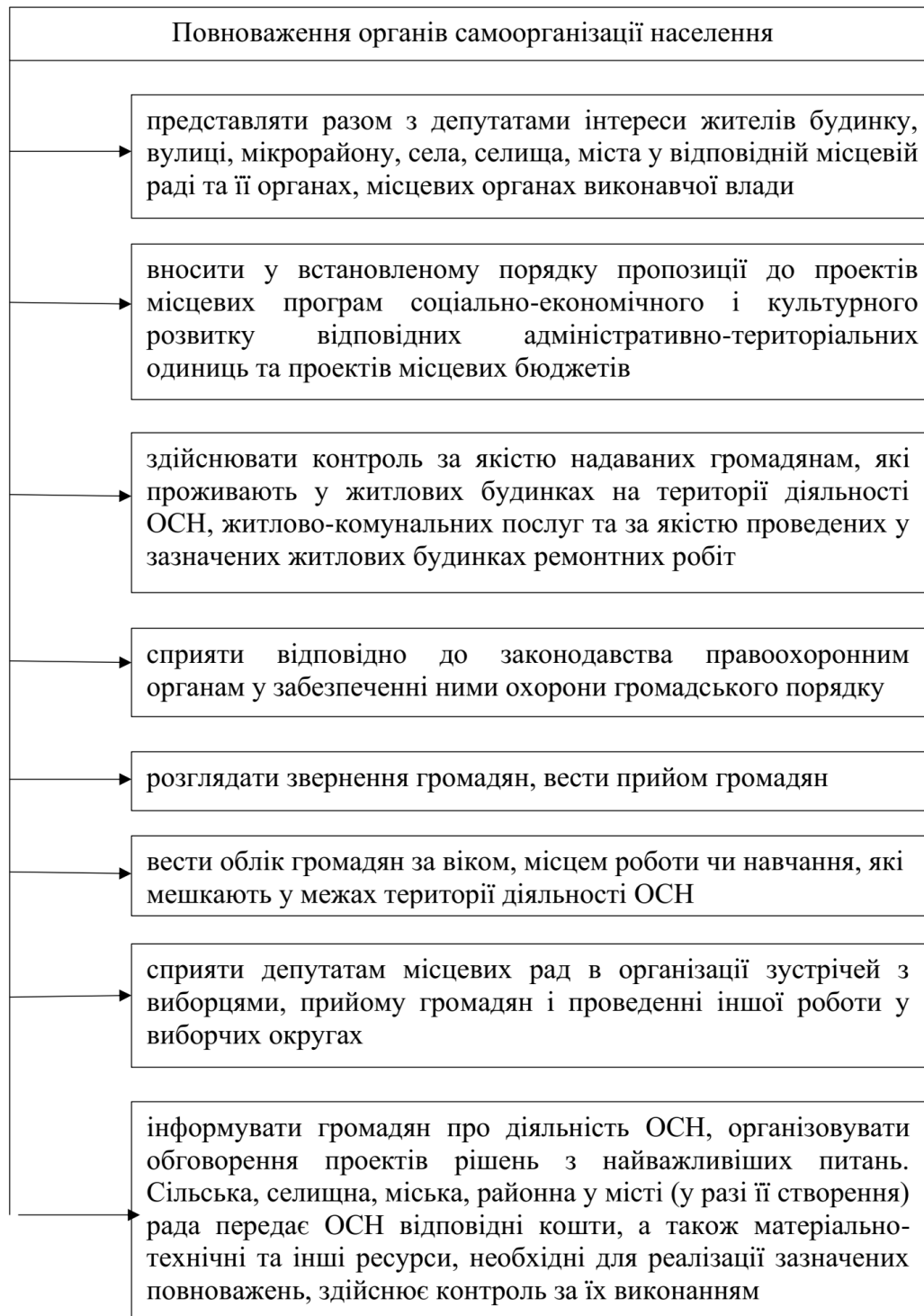
- участь місцевого співтовариства в управлінні місцевими справами (участь у референдумах, виборах, публічних слуханнях, ОСН, тощо);
- залучення громадян, розвиток громадської активності жителів ТГ (за допомогою таких форм безпосередньої демократії, як правотворча ініціатива громадян, публічні слухання та ін);
- організація громадського контролю за ОМС та ПОМС, щоб запобігти зловживанню владою, наприклад, за допомогою такої форми як відкликання депутата міської ради.

Отже в умовах розвитку локальної демократії населення ТГ (міське співтовариство) активно співпрацює з органами МС над вирішенням місцевих завдань.

Закон України «Про ОСН» (ст. 14) надає ОСН у межах його території наступні повноваження (Рис. 2.2) з метою налагодити зв'язок з усіма членами місцевого співтовариства, інформувати їх про роботу ОСН.

Отже ОСН сприяють становленню локальної демократії через налагодження комунікації між членами ТГ та представницькими ОМС, використовуючи для цього інструменти онлайн-взаємодії: електронні звернення, місцеві ініціативи, електронні петиції, електронні консультації; мережу Інтернет, соцмережі, формування офіційних сайтів, сторінок у Facebook. Наприклад, ОСН «Комітет мікрорайону Березняки – Тельбин

створив першу в Києві онлайн-платформу відеоспостереження «Безпечні Березняки», що зменшує рівень правопорушень. На сьогодні встановлено 90 відеокамер, створено власну серверну, вдосконалено роботу сайту [28].

Рис. 2.2. Повноваження ОСН

Також для практичної реалізації завдань ОСН може застосувати такі механізми і форми роботи:

- заявляти місцеві ініціативи;
- подавати колективні звернення від ОСН;
- проводити громадські слухання;
- брати участь у загальноміських та територіальних толоках;
- проводити опитування та обговорення з питань міського життя членів громади;
- проводити загальні збори (конференції) громадян за місцем проживання щодо діяльності ОСН;
- брати участь у масових мирних акціях (мітингах, походах, пікетуваннях, демонстраціях);
- висувати кандидатів у депутати міської ради, кандидатів на посаду міського голови;
- брати участь у інших не заборонених законом формах здійснення місцевого самоврядування.
- створювати власні підприємства для некомерційної господарської діяльності.

На початковому етапі діяльності ОСН необхідно визначити 2-3 місцеві проблеми, на яких потрібно зосередитись і поступово їх вирішувати. Інакше сусідам буде не зовсім зрозуміла мета діяльності ОСН і може втратитись довіра до його керівництва та власне організації. Голова, секретар, заступник голови та члени комітету мають організувати свою роботу згідно ст. 18-20 Закону України «Про ОСН» [71].

Зокрема, в Законі сказано, що керівництво ОСН має збиратися «не рідше, ніж раз на квартал, а також що для забезпечення роботи ОСН може утворювати комісії, робочі групи, інші свої органи в порядку, визначеному положенням про цей орган. А відповідна рада не може делегувати ОСН

повноваження, віднесені законами України до виключної компетенції місцевої ради» [71].

Створення ОСН, як наслідок розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні дає можливість активізувати членів місцевого співтовариства (ТГ), стимулювати його до більш активної участі в управлінні територіями. На практиці організація ОСН за місцем проживання повинна бути чітко організованою, зрозумілою населенням ТГ, а результати роботи ОСН відбуватися публічно, гласно, відкрито, що стає запорукою його стабільності. Згідно Закону ОСН «інформує населення про своє місцезнаходження, час роботи і прийом громадян, не рідше одного разу на рік звітує про свою діяльність на зборах громадян, які проживають на території дії ОСН» [71].

ОСН функціонують на громадських засадах, формою їх роботи є засідання, що «скликаються в міру необхідності, але не рідше одного разу на квартал. Засідання ОСН є правомочними, якщо в ньому бере участь більше половини його загального складу. Для забезпечення роботи ОСН може утворювати комісії, робочі групи з питань, віднесених до його повноважень» [71]. Рішення ОСН вважається прийнятим, якщо за них «проголосувало більше половини загального складу, але якщо рішення не відповідають чинному законодавству то вони зупиняються відповідною радою з одночасним зверненням до суду» [71].

Перевагами ОСН в Україні вважає В. Березинський є наступні: «по-перше, вони формалізують факт об'єднання людей навколо вирішення певних проблем і є формою легалізації цього об'єднання. По-друге, ОСН здійснює лобювання інтересів населення в органах місцевого самоврядування» [6, с. 84].

На рівні ТГ при створенні ОСН слід враховувати, що ОСН можуть створюватися тільки за ініціативою населення – «людей з підвищеною соціальною відповідальністю» [26, с. 248]. Ініціативні громадяни самі вирішують, які власні ініціативи вони будуть здійснювати в питаннях

місцевого значення [36, с. 160]. Члени місцевого співтовариства можуть планувати плани й проекти, які будуть реалізовувати, але проблема полягає де взяти кошти для реалізації власних планів і проектів. Саме тому ОСН, що пройшли легалізацію шляхом реєстрації юридичної особи, можуть відкривати рахунки в банківських установах, залучати добровільні внески мешканців та юридичних осіб, кошти міського бюджету, гранти тощо.

Відповідно до законодавства ОСН може утворювати власні комунальні підприємства або колективні підприємства для отримання прибутку, який можна спрямувати на реалізацію певних проектів. Наприклад, ОСН може створити комунальне кафе на своїй території, здавати в оренду майно, передане йому міською радою, здійснювати іншу не заборонену підприємницьку діяльність через свої утворені підприємства.

В Законі України «Про ОСН», ст. 16 визначається, що «фінансовою основою діяльності ОСН є: кошти місцевого бюджету, які надаються відповідною радою для здійснення наданих ОСН повноважень; добровільні внески фізичних і юридичних осіб та інші надходження, не заборонені законодавством». Отже ОСН «самостійно використовує фінансові ресурси, отримані з місцевого бюджету, на цілі та в межах, визначених відповідною радою» [71].

Матеріальною основою діяльності ОСН (ст. 17) є «майно, передане йому радою в оперативне управління, яким ОСН користується згідно з його призначенням. Після включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій ОСН не є платниками податку на прибуток підприємств» [71].

Тобто їм не нараховують та з них не вимагають сплачувати податок з «будь-яких доходів від діяльності, у разі відсутності порушення ними вимог неприбутковості, передбачених ст. 133 Податкового кодексу України». При цьому ОСН має вести бухгалтерський облік. ОСН, як неприбуткова організація має подавати до органу Державної фіскальної служби за місцем податкової адреси річний звіт про використання доходів (прибутків) неприбуткової організації. У випадку порушення правил неприбутковості або

у разі неподання документів про включення ОСН до Реєстру неприбуткових установ та організацій, ОСН стає платником податку на прибуток підприємств і зобов'язаний звітувати щодо цього податку відповідно до вимог Податкового кодексу України. Окрім фінансової складової, важливим інструментом ефективної роботи може бути створення дієвої комунікації між різними ОСН в межах міста – для вирішення нагальних проблем.

Адже розвинена система ОСН в місті – це, по суті, конкурентна альтернатива неефективним місцевим радам, сформованим за партійними списками. В зв'язку з цим, що ОСН максимально наближені до жителів міста, а тому добре обізнані з їх повсякденними потребами й інтересами, зокрема в сфері благоустрою території. Наприклад, нагляд за збиранням і вивезенням сміття, виступити з пропозицією, де має бути влаштовано перехід, де світлофор, де можна встановити кіоск, а де не можна. ОСН також може мати право контролювати дотримання в належному стані територій спільного користування, що межують із приватними домоволодіннями, організувати спільне прибирання території, ініціювати проекти до громадського бюджету тощо [80, с. 123].

Крім того, ОСН різних ТГ можуть реалізовувати спільні проекти, котрі мають схожі проблеми. Також є велика кількість організацій, підприємств, осіб, що зацікавлені у розвитку ТГ, з якими варто налагодити діалог та партнерські відносини з зацікавленими сторонами (Рис. 2.3).

Отже співпраця з партнерськими організаціями потребує їх інформування про діяльність ОСН, використовуючи медіа-ресурси партнерів, репости інформації зі своєї сторінки, поширення інформації про діяльність ОСН на заходах партнерів. З'ясувати їх думки та інтереси, щоб зрозуміти у вирішенні яких питань ОСН можуть діяти спільно тощо.

На нашу думку, такі контакти з партнерами тільки сприяють співпраці між ними та ОСН. Саме ОСН доносять позицію жителів депутатам, комунальним підприємствам з питань благоустрою території, міського планування, розподілення бюджетних коштів.

2.2. Сучасні підходи до ролі органів самоорганізації населення в процесах демократизації

Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку ОСН, їх ролі в системі МС в умовах децентралізації державної влади й демократизації держави, характеризується різними поглядами, підходами, що ґрунтуються на відповідних теоретичних та практичних засадах, думками, як позитивними, так і негативними стосовно ролі ОСН в процесах демократизації.

Слід зазначити, що існують різні наукові підходи до управління, які можна використати до розуміння ОСН в процесах демократизації й децентралізації, зокрема: ситуативний, функціональний, системний і ін.

Так ситуаційний підхід – розглядає фактори, що призвели до створення ОСН, визначаючи переваги й недоліки їх побудови. На нашу думку цей підхід дозволяє обґрунтувати мету його створення, враховуючі фактори внутрішнього (цілі; структура; завдання; люди) та зовнішнього (споживачі; ресурси) середовища. Центром підходу є ситуація, що орієнтує дослідника на розгляд конкретних ситуацій та умов створення ОСН. На нашу думку, ситуаційний підхід привертає увагу до проблем що передували створенню ОСН. Його відмінність від інших підходів полягає в тому, що він передбачає не лише визначення факторів, які сприяли виникненню певної ситуації, але й визнання їх пріоритетності.

Функціональний підхід дозволяє розглянути організацію діяльності ОСН, тому що є складовою управлінських функцій, які становлять основу діяльності ОСН, забезпечуючи реалізацію мети його створення. Вказаний підхід ґрунтується на вертикальній ієрархічній структурі, за якої ОСН виокремлюються від органів МС за ознакою виконання ними певних функцій. Згідно цього підходу ОМС делегує ОСН, як територіальному інституту, що має взаємозв'язки з мешканцями ТГ оперативне реагувати на їх потреби. Ми погоджуємось з експертами що «ОСН є одним із найперспективніших інструментів муніципальної самоорганізації з позиції структуризації

територіальної громади» [17]. Згідно цього підходу ОСН функціонує автономно в системі МС.

Процесний підхід характеризує орієнтацію ОСН на споживача. Він дозволяє спростити обмін інформацією між керівництвом ОСН і мешканцями. Його застосування дозволяє усунути відособленість ОМС і ПОМС від діяльності ОСН, розглядати діяльність ОМС в системі МС в динаміці, коли діяльність в системі має постійно поліпшуватися, він акцентує увагу на взаємодії ОСН і ПОМС.

Процесний підхід дозволяє розглядати вдосконалення управління ОСН через створення інформаційні бази, що стосуються його діяльності. В умовах процесного підходу ОСН може створювати умови, котрі впливають на забезпечення якості їх роботи.

Однією з головних переваг підходу є його спрямованість на кінцевий результат через підвищення результативності та ефективності ОСН в досягненні поставлених цілей. Він дозволяє максимально задовольняти потреби членів ТГ.

До недоліків процесного підходу можна віднести надання пріоритетного значення технологіям, що зменшує увагу до розвитку інших сфер та напрямків діяльності ОСН. При даному підході недостатньо уваги приділяється працівниками ОСН, їх мотивації, що може вплинути на результативність роботи.

Системний підхід є складним процесом, який передбачає вирішення завдань і функцій ОСН на основі методів і підходів до управління, тому що базується на загальній теорії систем. В теорії він визначає ОСН, як сукупність взаємопов'язаних елементів, які орієнтовані на досягнення єдиної кінцевої цілі в умовах зовнішнього середовища, що змінюється. Сутність системного підходу полягає в наступному: формулювання цілей та встановлення їхньої ієрархії до початку діяльності ОСН. Отже, системний підхід дозволяє дослідити функціонування, розвиток, структуру ОСН, встановити властивості його елементів, простежити взаємодії і взаємозв'язки між ними. В умовах

реформи децентралізації він характеризує широкі можливості громадян в управлінні справами ТГ.

Науковці аналізуючи явища та процеси, що відбуваються в публічному управлінні, зокрема на рівні ТГ, в умовах демократизації держави використовують концепції «нового врядування», «доброго врядування», «соціального капіталу», «простору як природно-соціокультурного феномену, локальної (місцевої) демократії» [41].

А. Колодій вважає, що застосування концепції «нового врядування», «відображає зміни у процесах управління суспільством, що відбулися в західних демократіях упродовж останніх десятиліть» [29].

Новим етапом розвитку публічного управління є концепція «доброго врядування», яка акцентує увагу, на тому що ті уявлення про простір, які продукує певна соціальна група, що диктуються насамперед її власним досвідом, що сприяє суспільної самоорганізації, зокрема створення ОСН.

В умовах локальної демократії створюються умови для впровадження в практику таких форм участі громадян, як загальні збори, громадські слухання, місцеві ініціативи, ОСН. Також ОСН має прямий зв'язок з «соціальним капіталом», де люди працюючи на себе збільшують капітал громади, тому що в основі соціального капіталу лежить здатність людей утворювати групи, які співпрацюють для реалізації спільних інтересів. О. Євтушенко і Т. Лушагіна визначають соціальний капітал, як «певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються члени групи, що дає їм змогу співпрацювати один з одним» [21, с. 111]. На їх думку з якою ми погоджуємось «соціальний капітал це ресурс ефективного соціального й економічного розвитку території ОТГ», що «обумовлений умовами соціального середовища, ступенем самоорганізації й самоврядування місцевого співтовариства». Для нас важливим є визначення «соціального капіталу, як засобу залучення індивідів у життєдіяльність місцевого співтовариства ОТГ. Саме тому соціальний капітал, матеріалізований у нормах і принципах суспільних зобов'язань, виступає

необхідною умовою й передумовою для високоефективного управління на рівні ОТГ» [21, с.118].

З'являються дослідження присвячені локальним процесам, зокрема М. Лендшел та М. Токар, що формують наукову концепцію «локальної демократії», що характеризується «специфічними ознаками, котрі властиві лише їй, як інституційній формі організації політичного життя в ТГ».

Вчені вирізняють:

- приналежність до спільноти (що характеризується активізацією участі жителів громади);
- деліберацію (побудова ефективного діалогу між різними групами інтересу);
- політичну освіту (що необхідна для «усвідомленої» партисипації громадян та знань про політику на рівні з місцевою елітою);
- контроль за діями влади громадянами (високкваліфіковане та високоякісне виконання «доброго врядування та соціального добробуту») [40, с. 204-210].

Дослідники відмічають, що «процес аналізу місцевої демократії за останні роки набув значної інтенсифікації». Тому що локальна (місцева) демократія є «комплексним соціальним, політичним, культурним і правовим феноменом, яке повинні вивчати політологи, юристи, соціологи, економісти й ін.» [12, с. 77].

Сучасні дослідники розглядають ОСН, як інститут реалізації «людських прав та свобод на місцевому рівні», що дозволяє охарактеризувати локальний рівень політичного життя місцевої спільноти, де існує та діє ТГ, тобто «відповідна територія держави, її адміністративно- територіальна ланка (територіальний аспект) і відповідна ТГ (суб'єктивний аспект)» [12, с. 78].

Локальна демократія, що формується на локальному демократичному просторі реалізується через інституційні й неінституційні прояви людської діяльності. ОСН, як раз є реалізацією такої форми, яка пов'язана з організацією

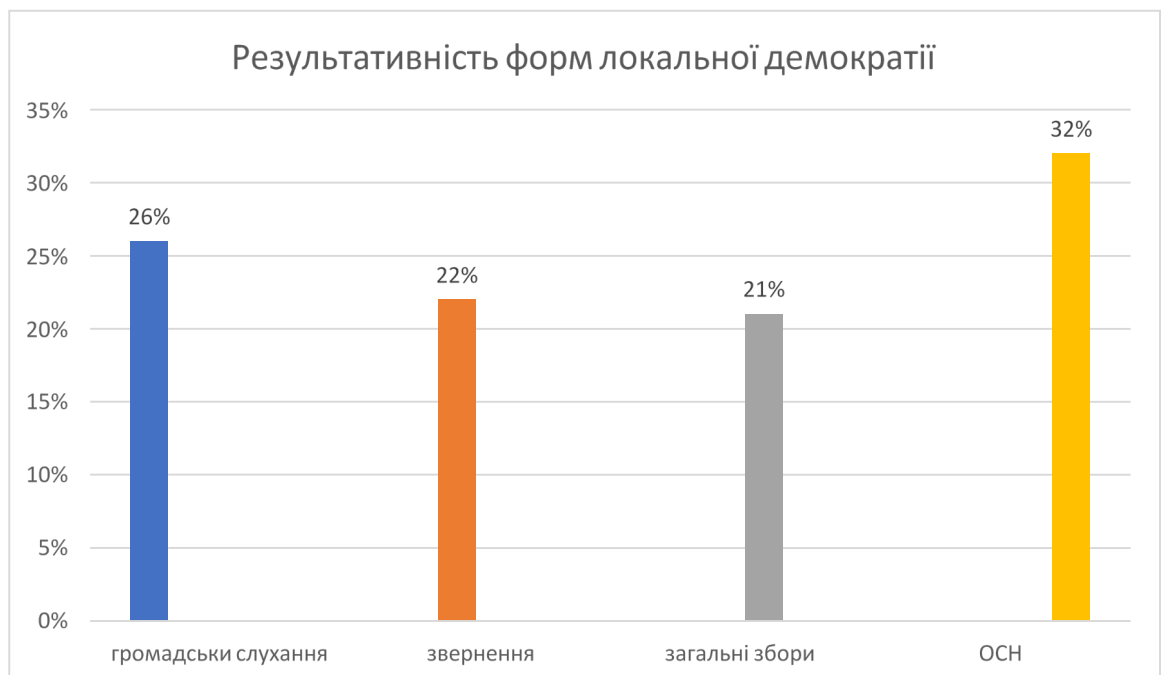
життя місцевої спільноти на рівні ТГ «на самостійне вирішення питань місцевого рівня» [33].

Формами (інструментами) локальної демократії згідно законодавства є громадські слухання, електронні петиції, загальні збори, консультативно-дорадчі органи, бюджет участі, ОСН, місцеві ініціативи, тощо. Отже ОСН – лише одна з форм локальної демократії.

Опитування показало, що населення не віддає перевагу жодній з форм локальної демократії, але вважає ОСН більш результативною формою локальної демократії (Діаграма 2.5.).

Для зміни цієї ситуації, на нашу думку потрібні зміни до законодавства «Про ОСН», або скоріше прийняття нового закону. В новому законі приділити увагу удосконаленню організаційного механізму діяльності ОСН, як однієї з форм локальної демократії. Для цього пропонується спростити процедуру створення ОСН; строки реєстрації ОСН (ст. 13 Закону України

«Про ОСН», становлять 30 днів, а громадських об'єднань – три дні, благодійних організацій – 24 години»); конкретизувати їх повноваження та визначити шляхи їх фінансового забезпечення і виконання.

Діаграма 2.5. Результативність форм локальної демократії

Виділимо, як позитивні так і негативні тенденції, напрями розвитку ОСН, як форми локальної демократії.

Позитивні:

- ОСН там де вони дійсно працюють є достатньо ефективним інструментом вирішення населенням ТГ питань місцевого значення, тому що наближені до жителів певної території (будинку, вулиці, кварталу, мікрорайону);
- ОСН активізують мешканців ТГ навколо місцевих проблем, у прийнятті рішень, які стосуються їхнього життя сприяють розвитку локальної демократії на рівні ТГ, становленню сильних та відповідальних громад;
- наявність ОСН на практиці, сприяє більш широкій участі населення у процесах управління, у прийнятті управлінських рішень, збільшує рівень довіри до влади, зменшує соціальну напругу, посилює активність місцевих жителів;
- в умовах воєнного стану, коли велика кількість людей перемістилися у нові громади, ОСН сприяє інтеграції ВПО створюючи умови для їх безпечного проживання.

В сучасних умовах децентралізації й реформування МС, рівень ТГ – це локальний рівень демократії «де безпосередньо й ефективно реалізуються принципи та механізми організації політичного життя суспільства в демократичній формі загального зразка» [12, с.76].

ОСН – це важливий ресурс МС, найбільш ефективний інструмент реалізації місцевих проблем соціального, економічного та культурного життя громадян та розвитку України, як демократичної країни. ОСН, як форма самоорганізації населення ТГ, яке бере на себе відповідальність за власне життя. ОСН повинні сприяти органам МС вирішувати питання з благоустрою території: будинків, вулиць, мікрорайонів.

Ефективність ОСН напряду залежить, по-перше, від ініціативи мешканців певної території (вулиці, кварталу, мікрорайону), що згуртувалось навколо якоїсь проблеми; по-друге, від підтримки їх ініціативи органом МС. Отже ОСН, як форма самоорганізації населення є інструментом за допомогою якого населення самостійно й під власну відповідальність вирішує питання території на якій воно проживає та сприяє розвитку країни, як демократичної держави. Отже ОСН, як форма безпосереднього народовладдя створює можливість залучати активну частину населення ТГ на вирішення проблем ТГ.

Реформа децентралізації та утворення ОТГ, що реально стартувала з 2015 року надала ТГ достатні повноваження, фінансові ресурси та можливості. Крім того, ОСН стали допоміжним ресурсом МС у вирішенні проблем ТГ.

Важливим є питання пов'язане з кваліфікацією керівників ОСН. Для підвищення їх кваліфікації органами МС проводяться: семінари, круглі столи, тренінги, форуми з актуальних питань організації роботи ОСН.

Таким чином, аналіз сучасних підходів до ролі ОСН в процесах демократизації дозволяє зробити висновок: наявні наукові підходи й теорії (концепції) до розуміння ОСН в процесах демократизації й децентралізації ґрунтуються на відповідних теоретичних та практичних засадах, що дозволяють охарактеризувати ОСН, як територіальний інститут, що повинен оперативно реагувати на потреби членів ТГ. Отже ОСН – це одним із перспективніших інструментів самоорганізації на рівні ТГ. Також ОСН, як форма локальної демократії сприяє формуванню громадянських цінностей, реалізації інтересів членів ТГ.

Висновки до Розділу 2

1. Самоорганізації населення в ТГ, як процес, у якому створюються, відновлюються, організовуються складні динамічні системи, є ефективним інструментом одночасно і соціальної згуртованості, і комунікації та взаємодії з місцевою владою, оскільки ОСН є максимально наближеними до жителів міста, а тому добре обізнаними з особливостями їх повсякденного життя. ОСН дозволяє забезпечити комфортне життя членам ТГ, через вирішення спільних проблем та реалізацією цільових інтересів жителів за місцем їх проживання. Досвід ОСН показує, що деякі потреби легше та швидше задовольнити власними колективними зусиллями. Краще всього, якщо вони фінансуються з боку ОМС або відповідального бізнесу або небайдужих громадян. Однак надання владою ефективної цільової допомоги вона повинна бути поінформованою про перелік конкретних потреб громади, що неможливо без активної участі громадян.

2. Аналіз сучасних підходів до ролі ОСН в процесах демократизації дозволяє характеризувати ОСН, як форму локальної демократії, як територіальний інститут, що створюється для своєчасного реагування на потреби та інтереси членів ТГ.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Напрями вдосконалення організаційно-правові засад функціонування ОСН в Україні

Функціонування ОСН на частині території ТГ – це реалізація населенням права самостійне й під власну відповідальність вирішувати питання місцевого значення, через надане їм відповідною радою (сільською, селищною, міською) майно і фінансові кошти. Однак при наявності законодавчого підґрунтя діяльності ОСН, у правовому полі залишається низка проблемних організаційно-правових питань щодо порядку їх створення, реєстрації, діяльності тощо.

Виникаючи проблеми, що стосуються ОСН, по-перше, пов'язані з недосконалістю Закону «Про ОСН» [71], який з 2001 року жодного разу не переглядався. Крім того, з'явилися нові нормативно-правові акти, норми яких безпосередньо впливають на діяльність ОСН, що породжує колізії під час ініціювання створення, реєстрації, їх діяльності, а також продовження та припинення повноважень ОСН.

По-друге, процес розвитку ОСН гальмує недостатня фінансова підтримка, заохочення та стимулювання ОСН з боку ОМС; невисокий рівень самосвідомості мешканців ТГ, їх низка активність, як реальної впливової сили у вирішенні локальних проблем територій ТГ; відсутність співпраці між ОМС і ТГ [78, с.43].

По-третє, розвитку ОСН заважає ускладнена процедура створення ОСН (необхідно неодноразово проводити збори (конференції) жителів для утворення ОСН та вирішення організаційних питань). Проблема, що стосується термінів надання дозволу на створення та реєстрацію ОСН з

набуттям статусу юридичної особи. Ст. 9 Закону України «Про ОСН» [71] вказує, що дозвіл на створення ОСН надається відповідною радою на найближчому засіданні ради. Згідно з ч. 5 ст. 43 Закону України «Про МС в Україні» [70] сесія ради скликається по мірі необхідності, але не менше одного разу на квартал. На сьогодні термін надання дозволу на створення ОСН не має чітко визначеного строку.

По-четверте, процедура легалізації ОСН, що утворюється в статусі юридичної особи, не відповідає загальним правилам реєстрації юридичних осіб та покладається на жителів. Строки реєстрації ОСН ст. 13 Закону України «Про ОСН», становлять не менш 30 календарних днів. Це істотно перевищує строки реєстрації інших інститутів громадянського суспільства: «для громадських об'єднань – 3 дні, для благодійних організацій – 24 год.». Згідно Закону України «Про доступ до публічної інформації», ч. 3 ст. 15 проекти нормативно-правових актів, рішень органів МС, розроблені відповідними розпорядниками, оприлюднюються ними не пізніше як за 20 робочих днів до дати їх розгляду [60].

Отже мінімальний термін розгляду заяви ініціативної групи на отримання дозволу щодо створення ОСН становить 20 робочих днів. А якщо ініціативна група подає заяву за декілька днів до засідання ради, то рада зможе розглянути пакет документів вже на наступному засіданні. Зауважимо, що чим більше затягується процес розгляду заяви зі створення ОСН, тим більше зростає байдужість жителів завершити те, що розпочато.

По-п'яте, проблема правової невизначеності щодо території діяльності ОСН, та питань, пов'язаних зі змінами у адміністративно-територіальному устрою України.

По-шосте, проблеми, що пов'язані з визначенням завдань та повноважень ОСН, змісту та системи їх функцій, а також, як елементу системи МС найбільш наближеного до населення.

Реформи в Україні протягом останніх років, зокрема реформування МС привертають нашу увагу до розробки нормативно-правового забезпечення

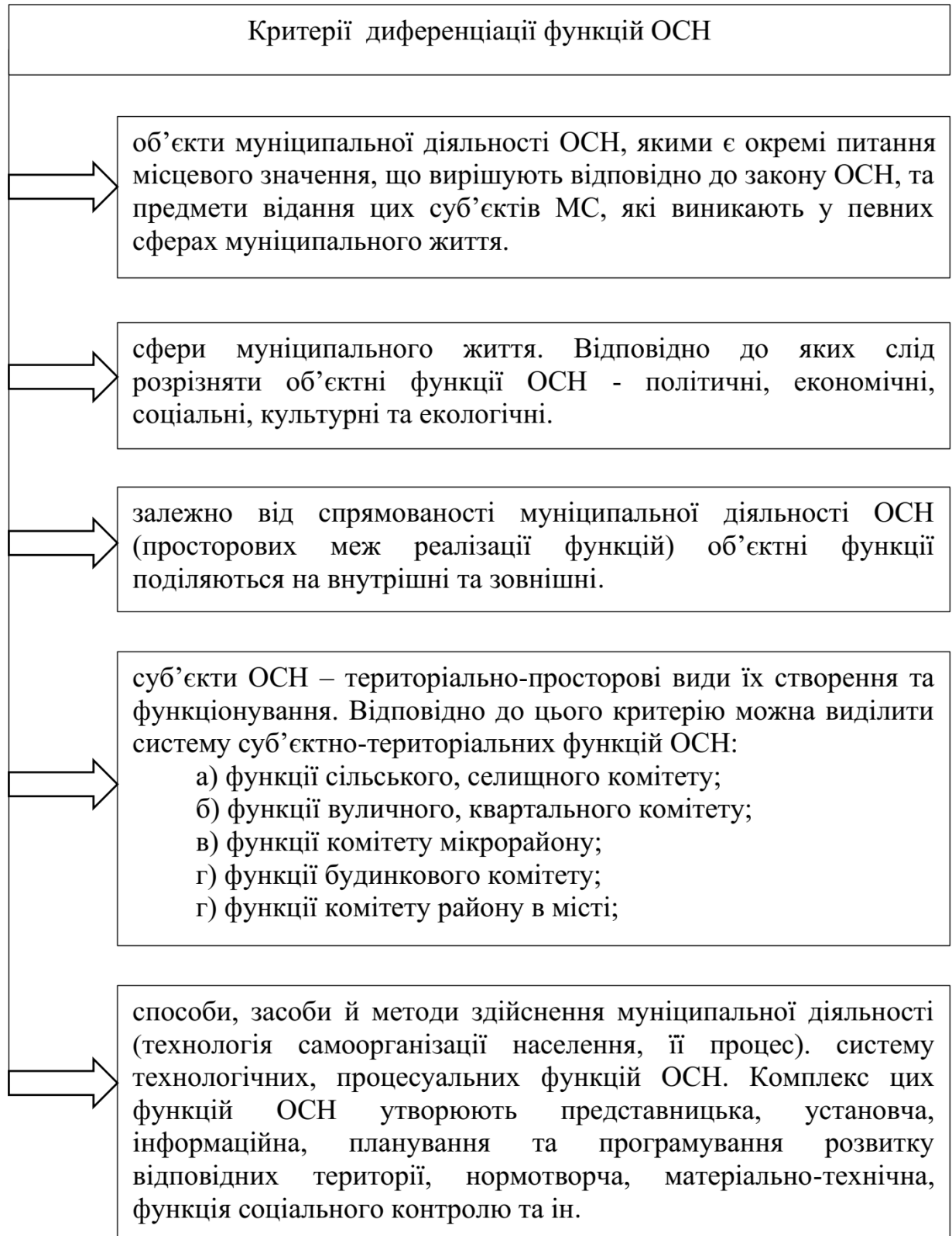
ОСН, що обов'язково повинна враховувати, як найбільш оптимально використовувати потенціал ОСН у вирішенні питань місцевого значення. Виходячи з того, що ОСН мають ознаки органів публічної влади і громадських організацій і доцільність їх існування обумовлена, по-перше, прагненням створити реальні можливості для розбудови локальної демократії, яка повинна сприяти розвитку колективної свідомості членів ТГ розумінню ними загальних потреб їх вирішення, через залучення членів ТГ.

Саме тому вдосконалення організаційно-правових засад функціонування і подальшого розвитку ОСН в Україні відкривають можливості для подолання недоліків і прогалини у правовому полі діяльності ОСН, як форми локальної демократії, що потребує:

- залучення населення до безпосередньої участі у вирішенні проблем, місцевого значення, зокрема в умовах воєнного стану до волонтерства (збору гуманітарної допомоги для ВПО, виготовлення речей для військових, патрулювання районів і протидія диверсантам) тим самим ініціюючи процес прийняття рішень щодо надання відповідних громадських послуг своїм споживачам;
- значне розвантаження (децентралізація) органів МС від вирішення проблем місцевого значення, які можуть ефективно вирішуватись населенням шляхом делегування певних повноважень самоорганізації населення з достатніми фінансовими та матеріальними ресурсами [22, с.314];
- затвердити порядок організаційно-правових форм ОСН, визначити умови реєстрації ОСН, як юридичної особи (ОСН, які не є юридичними особами, позбавлені багатьох цивільних прав, зокрема, права на звернення до суду, на створення підприємств).

Аналізуючи визначення поняття функцій ОСН, фахівець МС О. Батанов пропонує розглядати їх, як основні напрямки та види муніципальної діяльності ОСН з метою вирішення проблем місцевого значення [4, с.16]. Ми погоджуємось з О. Батановим, що пропонує диференціювати функції ОСН за такими критеріями: суб'єкти самоорганізації

населення (територіально-просторові види їх створення та функціонування), система суб'єктно-територіальних функцій ОСН та технологія муніципальної самоорганізації населення (Рис. 3.1.) [2, с.95].

Рис. 3.1. Критерії диференціації функцій ОСН

Розглядаючи функції ОСН як «основні напрями та види нормативно-регламентованої й організаційно-забезпеченої муніципальної діяльності ОСН зазначимо, що вони охоплюють основні сторони соціальної спрямованості ОСН, щодо реалізації завдань, що входять в коло питань місцевого значення. Виходячи з цього ми можемо визначити громадську природу ОСН (характеризує чим вони повинні займатися), матеріальний зміст діяльності ОСН (визначає організаційне забезпечення ОСН, що залежить від системи функцій ОСН), способи, засоби, методи (за допомогою яких забезпечується реалізація можливостей ОСН).

В організаційно-правовому аспекті зміни законодавства «Про ОСН» дозволяє констатувати, що в Україні поступово на локальному рівні формується територіальна структура ОСН, яка в умовах децентралізації влади й розбудови МС сприяє повноцінному забезпеченню соціально- економічних потреб населення, консолідації зусиль громадськості на вирішення проблем на рівні ТГ.

Так в м. Києві потрібне створити локальну нормативно-правову базу ОСН (місцеве положення про ОСН та інші документи) та розробити місцеву цільову програму щодо сприяння діяльності ОСН, їх фінансування за умови передачі ОСН делегованих повноважень, наприклад, зі сфери благоустрою, а за умови належного виконання переданих функцій. Актуальною для м. Києва є проблема створення місцевих асоціацій ОСН.

Опитування керівників ОСН дозволяє визначити наступні проблеми, які на їх думку потрібне терміново вирішити:

- удосконалити нормативно-правову базу ОСН (спрощення процедури їх створення, зокрема, проведення зборів (конференцій) та порядку і процедури їх проведення; визначення строків розгляду питання створення ОСН радою та підстави для відмови в наданні дозволу; упорядкувати правове регулювання їх реєстрації, як громадських формувань; чіткого розмежування

порядку дострокового припинення повноважень персонального складу ОСН та припинення діяльності ОСН);

- відрегулювати перелік завдань ОСН серед яких передбачити таку функцію, що вказані ОСН представляють інтереси жителів частини території громади, що впливає з визначення ОСН саме як представницьких органів;

- вказати, що ОСН можуть бути делеговані повноваження місцевої ради, органів МС з наданням ресурсів для їх здійснення, чітко прописати, які повноваження можуть бути делеговані;

- визначити, що фінансовою і матеріальною основою діяльності ОСН зареєстрованого, як юридична особа є власні кошти і майно ОСН, а також майно, передане ОСН радою в оперативне управління;

- розробити методичні рекомендації щодо нормативно-правового регулювання, порядку створення, діяльності та припинення діяльності ОСН;

- для покращення доступу населення до інформації про ОСН, створити відповідні веб-сайти.

На нашу думку, все буде сприяти розвитку ОСН як демократичної форми локальної демократії, тобто демократичного інституту що створюються жителями для участі у вирішенні окремих питань місцевого значення.

Таким чином, вдосконалення організаційно-правових засад функціонування ОСН в Україні – це модернізація існуючих механізмів реалізації локальної демократії та створення нових можливостей для їх розвитку. По-перше, розроблення методичних рекомендацій щодо регулювання питань створення, діяльності та припинення ОСН; по-друге юридичних роз'яснень для органів (державні реєстратори, ОМС, нотаріуси), з питань легалізації ОСН, щоб мінімізувати різне правозастосування в цій сфері; по-третє, розробити та затвердити місцеве положення про ОСН, в якому, в межах закону, врегулювати питання створення, діяльності та припинення ОСН у відповідній громаді; по-четверте, покласти обов'язки щодо взаємодії з ОСН,

роботу з місцевими лідерами, ініціативним групами на структурний підрозділ МС; по-п'яте організувати інформаційне повідомлення для жителів ТГ про можливості створення ОСН; по-шосте, розробити та затвердити в м. Києві типового положення про ОСН.

3.2. Перспективи розвитку інституту територіальної самоорганізації населення в Україні

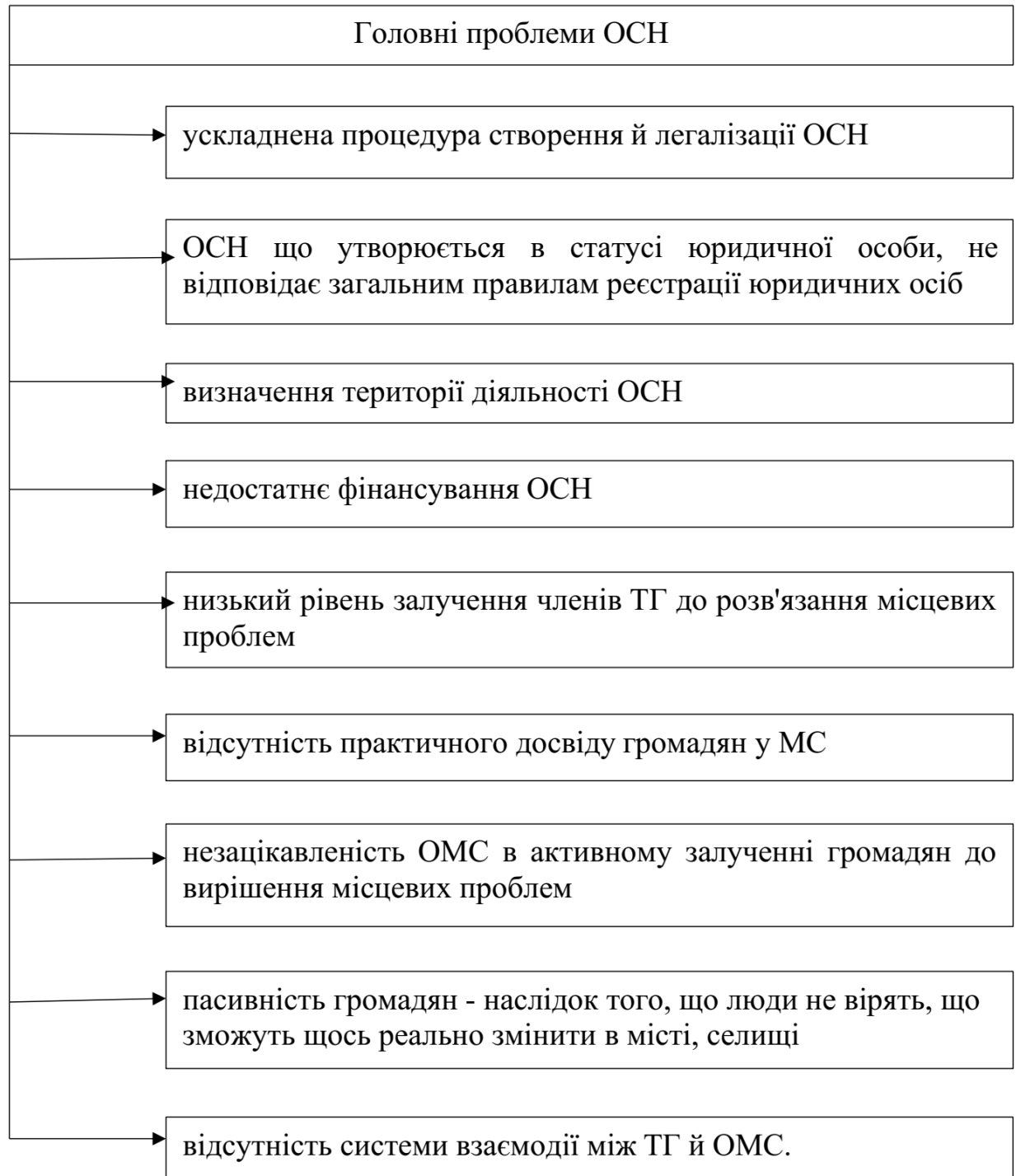
Реформа децентралізації державної влади й демократизації держави створює сприятливі умови для діяльності ОСН, які є не тільки формою участі жителів ТГ у вирішенні окремих питань місцевого значення, але й інститутом громадянського суспільства, що сприяє його розвитку. Також ОСН притаманні риси, як органу публічної влади, так і громадського об'єднання, створеного за територіальною ознакою. З точки зору європейського досвіду ОСН можна віднести до «неприбуткового сектору».

Діяльність ОСН показує, що вони є важливим демократичним інститутом. Унікальність якого виявляється в тому, що, він забезпечує реалізацію прав і свобод людини, яка відповідає за своє життя. Тобто ОСН є інститутом демократії, специфічною формою самоорганізації громадян ТГ. Важливим моментом становлення ОСН в м. Києві, як інституту демократії є визнання суспільством факту їх існування, а також визнання можливостей ОСН реагувати на процеси, які відбуваються в громаді, позитивно впливати на їх перебіг.

На нашу думку розвиток ОСН напряму пов'язаний з рівнем довіри громадян до їх діяльності, а також з взаємодією ОСН з органами МС. Саме тому налагодження ефективної взаємодії між ОМС та ОСН з чітко визначеною сферою їх діяльності та функціями створює стимул для розвитку громадських ініціатив.

Тому ефективно функціонують там де вже згуртувалась, місцева спільнота, як самоорганізація жителів, навколо вирішення певних проблем. Саме в такому випадку місцеве населення вулиці, або мікрорайону приступають до легалізації свого утворення. Отже можна зазначити, що реально створений ОСН стає рушійною силою вирішення головних місцевих проблем, серед яких на думку представників ОСН є наступні (Рис. 3.2).

Рис. 3.2. Головні проблеми ОСН

Також треба відмітити, що Закон «Про ОСН» 2001р. [71], що регулює їх створення й функціонування потребує вдосконалення. Саме тому в проекті Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ОСН» 2023 р. пропонується удосконалення порядку організації, діяльності та припинення ОСН. Закон був прийнятий в першому читанні 2 травня 2023 року ВРУ [68].

В Законі 2023 року пропонується:

по-перше, спрощення процедури створення ОСН, форми їх реєстрації (зменшення переліку документів для реєстрації, як юридичних осіб, або без статусу юридичної особи);

по-друге, деталізуються процедури ініціювання створення ОСН, прийняття рішення про надання дозволу на створення та його легалізація (державна реєстрація);

по-третє, з урахуванням сучасного стану МС, визначаються території діяльності ОСН з урахуванням нового адміністративно-територіального устрою;

по-четверте, визначено право жителів обирати та бути обраними до ОСН, а також врегульовано неточності щодо порядку створення та строку повноважень ОСН та його персонального складу;

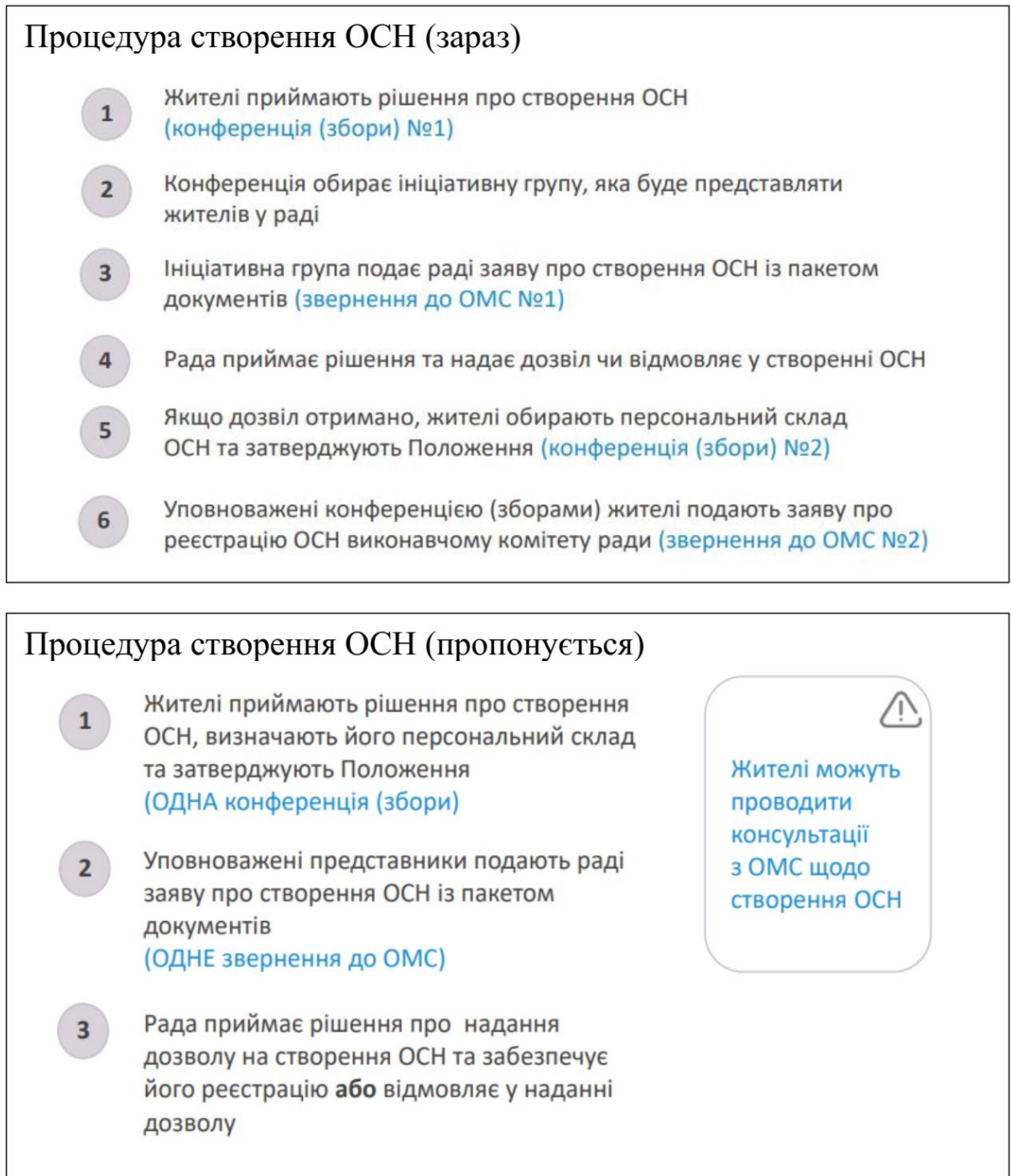
по-п'яте, уточнено питання легалізації та реєстрації ОСН як юридичної особи з урахуванням актуального законодавства «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»;

по-шосте, уточнено порядок припинення повноважень персонального складу ОСН та припинення його діяльності [68].

В законопроекті пропонуються наступні основні завдання ОСН, що стосуються умов участі жителів ТГ у вирішенні місцевих проблем та інших потреб. Визнані напрями участі у формуванні та реалізації місцевих програм в межах території діяльності ОСН щодо питань, віднесених до повноважень ОСН.

В законопроекті територіальною ознакою ОСН є комітети села (сіл), селища, міста (крім адмінцентру ТГ), будинкові, вуличні, квартальні а також комітети мікрорайонів та житлових комплексів.

Аналіз процедури створення ОСН в Законі «Про ОСН» та законопроекті дозволяє визнати, що законопроект спрощує процедуру створення ОСН (Рис. 3.3.).

Рис. 3.3. Процедура створення ОСН [71; 68]

Місцева рада може приймати рішення про створення інших ОСН, що діють на відповідному територіальному рівні. Забороняється створення комітету району у місті, якщо на відповідній території утворена районна у місті рада. ОСН одного територіального рівня не можуть мати спільну територію діяльності.

На нашу думку законопроект краще враховує проблеми, що існують при створенні ОСН. Саме тому його реалізація сприятиме розвитку ОСН, а також залученню активних, ініціативних членів ТГ до безпосередньої участі у вирішенні місцевих проблем, зокрема наданні мешканцям ТГ відповідних послуг.

Таким чином, самоорганізація населення й розвиток ОСН в Україні є одним з найбільш ефективних інструментів вирішення ТГ місцевих питань. Тому що ОСН є механізмом згуртування населення навколо фундаментальних цінностей громадянського суспільства. Активізацію його членів на вирішення соціально-економічних питань громади, на належне виконання органами МС своїх повноважень.

Висновки до Розділу 3

1. Дослідження показує, що діяльність ОСН, як одна із форм участі громадян у вирішенні питань місцевого значення залишається неврегульованою й потребує вдосконалення, зокрема що стосується процедури їх реєстрації, або як без статусу юридичної особи, або зі статусом юридичної особи. Тому прийняття нового Закону «Про ОСН» - це намагання ліквідувати прогалини попереднього закону. Тобто підвищити ефективність ОСН, як складової системи МС.

2. Перспективи розвитку інституту територіальної самоорганізації населення в Україні можливо лише на шляху розвитку ОСН, їх активної участі у розв'язанні питань пов'язаних з умовами життя населення ТГ в умовах розвитку локальної демократії. В перспективі ОСН повинні розвантажити органи МС від вирішення питань пов'язаних з благоустроєм території громад, тобто бути тим інструментом, що насправді дозволяє керувати власною вулицею, кварталом разом з сусідами за принципом «робимо те, що підтримує більшість з нас», без посередників та зайвої бюрократії, притаманної органам влади. Саме за ОСН – майбутнє розвитку міст, сіл, селищ. Мешканці яких разом з органами МС працюють над виконанням поставлених перед ними задач. Досвід показує, що ОСН – це найбільш ефективний інструмент вирішення ТГ місцевих питань, у формуванні місцевої політики, що є основою розвитку місцевої локальної демократії та громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ

В умовах децентралізації державного управління, побудови спроможних ТГ більшої актуальності набуває питання діяльності такого інституту, як ОСН потенціал якого ще сповна не використаний українським суспільством у вирішенні місцевих проблем. В магістерській роботі здійснено аналіз інституту ОСН в Україні, як форми локальної демократії. У висновках сформульовано результати дослідження, що отримані внаслідок вирішення цієї наукової проблеми, запропоновані напрямки подальшого розвитку органів ОСН в Україні.

Результати здійсненого наукового дослідження дають можливість зробити такі висновки й рекомендації:

1. Аргументовано, що сучасний стан досліджень ОСН в Україні в умовах децентралізації державної влади і розбудови МС привертає велику увагу науковців, зокрема, щодо підвищення ролі ОСН в таких сферах: покращення благоустрою сіл, селищ та міст; активізації діяльності місцевого населення; співпраці ОМС з ОСН, фінансова підтримка ОСН, як реального інституту, що вирішує проблеми територій громади (будинку, вулиці, кварталу, мікрорайону тощо). Однак поза увагою дослідників залишається аналіз інституту ОСН в Україні, як форми локальної демократії що спрямована на захист соціальних, економічних, культурних та ін. інтересів місцевого співтовариства.

2. Визначено, що нормативно-правова база ОСН потребує удосконалення, через:

– прийняття нового закону «Про ОСН» в якому закріпити наступні положення: спрощення порядку реєстрації ОСН, участь ОСН у реалізації програм соціально-економічного розвитку ТГ, фінансування ОСН із місцевого бюджету при виконанні ними делегованих ОМС повноважень, здійснення господарської діяльності з метою покращити фінансовий стан ОСН і т.д.

3. Встановлено, що Європейський досвід самоорганізації населення вказує на те, що провідним принципом європейської політики на рівні МС є включення населення в сучасні демократичні процеси. Найбільш суттєвими ознаками МС є їх універсальна виборність і значна самостійність у вирішенні місцевих питань, яка спирається на організації неприбуткового сектору. Саме ці організації через укладення контрактів з ОМС, виконують повноважень щодо розв'язання проблем місцевого значення, постачання товарів та послуг.

4. Обґрунтовано думку, згідно з якою самоорганізація населення в ТГ, здійснюється членами ТГ для захисту їх прав і свобод на локальному рівні (рівні територіальної громади). Запропоновано визначити «інститут самоорганізації населення», як сукупність правових норм самоорганізації членів ТГ у вирішення проблем соціального, економічного та культурного життя громадян на мікрорівні, як форму локальної демократії, в основі якої, лежить ідея прав людини і громадянина;

Доведено, що локальна демократія, як форма безпосереднього народовладдя є інститутом сучасного громадянського суспільства та правової держави, тому що створює можливість залучити активну частину населення (членів ТГ), брати участь у реалізації місцевих проблем (інтересів) та забезпечення комплексного розвитку територій громад.

5. Зазначено, що інститут самоорганізації населення в структурі ТГ м. Києва є ефективним інструментом одночасно і соціальної згуртованості, і комунікації та взаємодії з місцевою владою, оскільки ОСН є максимально наближеними до жителів міста, а тому добре розуміючі особливості їх повсякденного життя. Досвід роботи ОСН в м. Києві показує, що купу проблем краще вирішують жителі, якщо їх рішення підтримується й фінансуються з боку КМР.

6. Сучасні підходи до ролі ОСН в процесах демократизації дозволяють характеризувати ОСН, як форму локальної демократії, як територіальний інститут, що допомагає жителям своєчасно реагувати на їх потреби та інтереси.

7. Визначено, напрями вдосконалення організаційно-правових засад функціонування ОСН в Україні, через розроблення методичних рекомендацій щодо регулювання питань створення, діяльності та припинення ОСН; юридичних роз'яснень для ОСН через державну реєстрацію; розроблення та затвердження місцевого положення про ОСН; активізації роботи органів МС з ОСН; інформаційного повідомлення жителів ТГ про діяльність ОСН.

8. Обґрунтовано, що перспективним напрямом розвитку інституту самоорганізації населення в Україні, як форми локальної демократії є побудова громадянського суспільства, розвантаження ОМС від вирішення питань пов'язаних з благоустроєм території громад, тому що можуть бути успішно вирішені безпосередньо населенням.

Підсумовуючі зазначимо, що інститут самоорганізації населення – це інструмент, що дозволяє керувати власною вулицею, кварталом, мікрорайоном разом з сусідами за принципом «робимо те, що підтримує більшість з нас», — без посередників та зайвої бюрократії, притаманної органам МС.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. Демократія: Антологія; [упорядник О. Проценко]. К.: Смолоскип, 2005. С. 254 – 262.
2. Батанов О. В. Функції територіальних громад як суб'єктів місцевого самоврядування в Україні : дис. ... к.ю.н. : 12.00.02 / О. В. Батанов ; Інст держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2000. 257 с.
3. Батанов О. Органи самоорганізації населення. Як вони бачаться в Києві. Віче. 2002. № 10 (127). С. 5 – 12.
4. Батанов О.В. Деякі теоретичні проблеми функціонування органів самоорганізації населення // Місцеве самоврядування та самоорганізація населення в м. Києві: стан, проблеми та ризики розвитку. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 15 березня 2006 р. м. Київ / За заг. ред. Литвина О.П., Кампо В.М., Корнієнко М.І. К., 2006. С. 16-23.
5. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Видавництво «Юридична думка», 2010. 656 с.
6. Березинський В. П. Місцева самоорганізація населення та її роль у становленні громадянського суспільства в Україні / Грані. 2017. Т. 20, № 4. С. 82-87.
7. Бірюкова Інна. У всіх районах столиці кияни створюють власні представницькі органи. «Вечірній Київ» 5 серпня 2022. Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/69894/>
8. Бойко-Бойчук Л. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: монографія; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. К.: Ін Юре, 2003. 365 с.
9. Бойко О. Існуючі форми локальної демократії та механізми їх правового регулювання. К., Центр політико-правових реформ, 2023. 135 с.

[електронне видання].

<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/867/43740.pdf>

10. Бондаренко В. Д. Тенденції розвитку органів самоорганізації населення в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.04 / Бондаренко В. Д.; Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2009. 20 с.

11. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [О. Бориславська, І. Заверуха, Е. Захарченко, та ін.] ; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. К. : ТОВ «Софія», 2012. 128 с.

12. Була С., Гнатюк М. Локальна демократія як фундаментальна категорія в актуалізації проявів інституціонально- правових модусів місцевого самоврядування : кореляція, формалізація та схематизація основних понять. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2015. Вип. 6. С. 76–88

13. Була С. Співвідношення локальної демократії та вертикалі влади. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, №2, 2017. С.15-32.

14. Бурін О.М. Проблеми впровадження концепції локальної демократії в Україні [Електронний ресурс] / М.О. Бурін // Державне управління. 2014. №9. Режим доступу: URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=752>

15. Вишневський С. Ф. Роль функціонального методу в дослідженні правової природи органів самоорганізації населення / Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 71-75.

16. Київська міська рада. Офіційний веб- сайт. Режим доступу: <https://kmr.gov.ua/uk/osn-kyueva-iniciatyvu>

17. Громадська експертна доповідь: Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складової місцевої демократії. Доповідь

підготовлено Лабораторією законодавчих ініціатив в рамках Програми USAID “РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво”, що виконується Фондом Східна Європа Київ, 2016.
<https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/pdfjoiner.pdf>

18. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. // Офіційний вісник України. 2015. № 24. Ст. 718. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036/print1490444788284477

19. Євтушенко О.Н. Демократизація державної влади і місцевого самоврядування на принципі субсидіарності: досвід Німеччини

/ О. Н. Євтушенко // Наукові праці : [науково-методичний журнал]. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. Т. 93. Вип. 80. Серія Політичні науки. С. 76-81.

20. Євтушенко О.Н. Державна влада і місцеве самоврядування в політичній системі суспільства: монографія / Олександр Никифорович Євтушенко. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 516 с.

21. Євтушенко О. Н., Лушагіна Т. В. Соціальний капітал як фактор підвищення спроможності територіальних громад в ході реформи децентралізації. / Публічне управління та регіональний розвиток. № 15. 2022. С. 104-123.

22. Євтушенко О.Н., Стадніченко Л.М., Органи самоорганізації населення в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку.//Публічне управління та регіональний розвиток. № 4. 2019. С. 291-315.

23. Ємельянов В.М., Андріяш В.І., Шемчук Ю.В. Взаємодія органів місцевого самоврядування з територіальною громадою: комунікативний аспект. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Державне управління. 2016. Т. 267, вип. 255. С. 66 – 72.

24. Ємельянов В. М. Структура і особливості функціонування органів місцевого самоврядування в республіці Польща. / В. М. Ємельянов, С. В. Лізаковська // Наукові праці ЧДУ імені Петра Могили. Серія : Державне управління. 2015. Т. 263, Вип. 252. С. 70-77.

25. Закон України «Про органи самоорганізації населення»: науково-практичний коментар / за заг. ред. О.С. Орловського, А.С. Крупника, Н.В. Мішиної, К.В. Терзіанової. Одеса: ПП, «Євродрук», 2012. 192 с.

26. Зимогляд В. Я. Феномен «самоорганізації» в проблемному полі місцевого самоврядування. Вісник національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». 2016. № 3. С. 247-251.

27. Калиновський Б.В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 426 с.

28. Ковальова В. Квартальні комітети захищають. «Урядовий кур'єр»
Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/kvartalni-komiteti-zahishayut/>

29. Концепція публічного (нового) врядування в її застосуванні до демократичних і перехідних систем / А. Ф. Колодій. // Демократичне врядування. 2012. Вип. 10. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_10_3.

30. Кольцова Д. В. Органи самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня кандидата наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 «Місьцеве самоврядування» ІД. В. Кольцова ; Донецький державний університет управління МОН України. Донецьк, 2007. 20 с.

31. Конституція Республіки Польща. Варшава: Вид-во Сейму, 1997. 67 с.

32. Конституція Французької Республіки. Прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р. Станом на 30 серпня 2015 р. Харків «Право» 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/127/1-13.pdf>

33. Конституція України : Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Національна академія правових наук України. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2011. – 1128 с.
34. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
35. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua>
36. Кравченко Т. А. Значення та роль органів самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування в Україні: функціональний Теорія та практика державного управління. 2015. Вип. 1. С. 159-164.
37. Краєвська Г. О. Самоорганізація населення в контексті розвитку соціального капіталу України. Демографія та соціальна економіка. 2020, № 4 (42). С. 143-159.
38. Куйбіда В.С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування : монографія. Київ : МАУП, 2004. 432 с.
39. Куліченко В.В. Методологічні проблеми права (Досвід філософсько-антропологічного дослідження) : монографія. Херсон : Видавець Грінь Д.С., 2015.
40. Лендъел М. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи : монографія / М. Лендъел. Ужгород : Мистецька лінія, 2011. 688 с.
41. Лендъел М. Місцевий та регіональний рівні соціально-політичного життя через призму досліджень офіційної науки в Україні [Електронний ресурс] / М. Лендъел // Центр політичних досліджень. Матеріали конференції. 2010. Режим доступу: <http://postua.info/lendel.htm>.
42. Локальна демократія в дії: інструменти для посилення громад і вплив на розвиток сучасного українського суспільства. Відродження. 17 жовтня 2023. Режим доступу: <https://www.irf.ua/lokalna-demokratiya-v-diyi->

instrumenty-dlya-posylennya-gromad-i-vplyv-na-rozvytok-suchasnogo-ukrayinskogo-suspilstva/

43. Лукашенко А. А. Повноваження органів самоорганізації населення та статус їх керівників: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Лукашенко А. А.; Інститут законодавства Верховної ради України. Київ, 2012. 18 с.
44. Мальчин Ю. Становлення органів самоорганізації населення як форма розвитку місцевого самоврядування. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Том 28 (67) № 2 2017. С.13-18.
45. Місцева демократія в Україні: нові стандарти / Укр. незалеж. центр політ. дослідж.: М.В. Лациба, І.М. Лукеря, О.Л. Ващук-Огданська. К.: Агентство «Україна», 2013. 236 с.
46. Місцеве самоврядування в Україні : проблеми та перспективи / В. М. Бесчастний, Ю. В. Делія, В. А. Устименко, Р. А. Джабраїлов, І. С. Щебетун ; ред. В. М. Бесчастний. Донецьк, 2005. 272 с.
47. Місцеве самоврядування та самоорганізація населення в м. Києві: стан, проблеми та ризики розвитку: матеріали Всеукр. наук./практ. конф. (Київ, 15 берез. 2006 р.) / за заг. ред. О. П. Лит/ вина, В. М. Кампо, М. І. Корнієнко. К., 2006. 217 с.
48. Місцева самоорганізація населення: зарубіжний досвід для України". Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/misceva-samoorganizaciya-naselennya-zarubizhniy-dosvid-dlya>
49. Мішина Н. В. Конституційно-правове регулювання діяльності органів самоорганізації населення: порівняльно -правове дослідження : монографія / Н. В. Мішина; Одес. нац. юрид. акад. Одеса : Друкар. дім, 2009. 298 с.
50. Мішина Н. В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Мішина Наталя Вікторівна ; Одес. нац. юрид. акад. О., 2010. 36 с.

51. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра юр. наук. 12.00.02 : конституційне право; муніципальне право. Одеса, 2009. 595.
52. Мішина Н. В. Самоорганізація населення в Україні: категоріальний апарат / Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 45. С. 324-328.
53. Мішина Н.В. Органи самоорганізації населення в Україні: типологія та класифікація. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Том XX VI. Одеса, 2020. С. 81-89.
54. Музиченко Г. В. Основні компоненти місцевої демократії в сучасній Україні. Праці Одеського політехнічного університету. Вип. 2 (18), 2002. С. 320-323.
55. Муніципальне право України / В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, М.О. Баймуратов та ін. ; За ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
56. Мягченко М. Про визначення поняття «органи самоорганізації населення». Право України. 2002. № 6. С. 46-48.
57. Олійник С. Л. Теоретичні засади самоорганізації населення в Україні / Географія та туризм. 2012. Вип. 18. С. 233-240.
58. Орзіх М. Концепція правового статусу самоврядних територій і органів місцевого самоврядування. Міське та регіональне самоврядування в Україні. 1995. №1 2. С. 67 - 75.
59. Орловський О. С. Правовий статус органів самоорганізації населення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Орловський Олександр Сергійович; Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004. 20 с.
60. ОСН: стан законодавчого забезпечення та перспективи його вдосконалення - коментарі експерта. Сайт Децентралізація. 17 листопада 2023. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/16897>

61. Остапенко О. Г. Правовий статус та організація діяльності органів самоорганізації населення в Україні : автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.02 “Конституційне право” / О. Г. Остапенко. Х., 2008. 29 с.

62. Панкратова В. О. Використання інструментів локальної демократії в Україні: правові аспекти. Нове українське право, 2022. № 2. С. 101-106.

63. Політологія: навч. енцикл. слов.-довід. для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / [В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]; за наук. ред. д-ра політ. наук Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ - 2000, 2014. 779 с.

64. Положення в галузі демократії, прав людини та верховенства права. Популізм – Наскільки міцна європейська система стримувань та противаг? Доповідь Генерального Секретаря Ради Європи 2017 року. Рада Європи, квітень 2017 року. 128 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://rm.coe.int/rapport-sg-2017-version-russe/168072b950>

65. Права людини і місцева демократія / Упорядники: Буров С., Величко Н., Єлігулашвілі М., Жигалдо В., Ковшун Л., Левченко О. 2017. 92 с.

66. Прієшкіна О.В. Місцева демократія в Україні: інститути та організаційно-правові форми реалізації: монографія. Одеса: Фенікс, 2005. 248с.

67. Про благоустрій населених пунктів. Закон України. Редакція від 09.07.2023 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 49, ст.517.

68. Про внесення змін до Закону України «Про ОСН» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення» реєстр. № 6319 від 18.11.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73226

69. Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців. Редакція від 03.09.2023 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 31-32, ст.263.

70. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997, № 24.

Ст. 170. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

71. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2625-III // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 48. Ст. 254. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2625-14>

72. Річний звіт Асоціації сприяння самоорганізації населення за 2017 рік. Діяльність мережі регіональних ресурсних центрів розвитку місцевої демократії та Асоціації сприяння самоорганізації населення за період з 01.05.2015 по 30.04.2016. Режим доступу: <http://gurt.org.ua/statistic/charts/>

73. Роговенко О.В. Правовий статус і порядок утворення органу самоорганізації населення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. 2019. Вип. 57. Том 1. С.52-57.

74. Руда Н. І. Правовий статус територіального колективу / Н. І. Руда // Місцеве самоврядування в Україні: історія, проблеми пропозиції. К. : Фонд сприяння становленню і розвитку місцевого та регіонального самоврядування в Україні, 1994. С. 65–71.

75. Самойленко Т.Г. Органи самоорганізації населення на селі як дієвий інструмент місцевого розвитку. Економіка і суспільство. Вип. № 7. 2016. С. 146-150.

76. Самоорганізація населення в громадах. Історії успіху. Збірник матеріалів / К.Д. Златіна, Г.С. Трепалюк, під ред. А.С. Крупника Одеса: ПП «Євродрук». 2016. 54 с.

77. Словник. Портал української мови та культури. Режим доступу: <https://slovnyk.ua/>

78. Стадніченко Л. Проблеми формування і діяльності органів самоорганізації в Україні. /«Могилянські читання – 2018: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» XXI Всеукраїнська науково-практична конференція. Тези. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. С.41-43.

79. Стан локальної демократії в містах України: роль громад та органів місцевого самоврядування. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту «Моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування у сфері розвитку локальної демократії» / За ред. В.І. Брудного, А.С. Крупника, О.С. Орловського. Одеса: ХОББІТ ПЛЮС, 2008. 168 с.

80. Ткачук А., Ткачук О., Дятленко С. Децентралізація - самоорганізація - самореалізація. Матеріали для вчителів і не тільки / А. Ткачук, О. Ткачук, С. Дятленко. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2020. 224 с.

81. Участь громадян у місцевому самоврядуванні в Польщі та Україні. Частина 1. Режим доступу: <http://pik.cn.ua/print/23551/>

82. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. К.: УРЕ, 1986. 596 с.

83. Чиркін А. Органи самоорганізації населення. Аналітична записка. Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/dosvid/osn_zarub%20dosvid.pdf

84. Шурко О.Б., Була С.П. Взаємозв'язок локальної демократії та політичної культури. Панорама політологічних студій, 2015. Вип. 13. С. 19 - 27.

85. Burns D. Can Local Democracy Survive Governance? / D.Burns // Urban Studies. 2000. V. 37, № 5/6. P. 963-973.

86. Constitution of the Republic of Macedonia [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mlrc.org.mk/law/1004.htm>

87. Local Government Act 1999, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.hmsso.gov.uk/acts/acts1999/19990027.htm>

88. On Associations: Law of French Republic [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.usig.org/countryinfo/laws/France/France%20Law%20on%20Associations%20Article%201.pdf>

89. On Gmina's Local Self-Government: Law of Republic of Poland [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/>

90. On Local Self Government: Law of Republic of Macedonia [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://www.urban.org/PDF/mcd_locgov.pdf

91. Stone C.N. Urban Regimes and the Capacity to Govern: A Political Economy Approach. Journal of Urban Affairs. 1993. Vol. 15. № 1. P. 1 - 28.

92. The Palgrave Handbook of Decentralization in Europe / José Manuel Ruano, Marius Profireoiu (eds.). Palgrave Macmillan, 2017. XIX, 512 p.

93. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/cg00014.en07.pdf>